

มหาวิทยาลัย
ย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำ
บำบัดความกระหายของราษฎร
ผู้สมัครแสวงหาความรู้
อันเป็นสิทธิและโอกาส
ที่เขาควรมีควรได้ ตามหลัก
แห่งเสรีภาพในการศึกษา

ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเรา
ดำเนินการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว
เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีมหาวิทยาลัย
สำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
แก่พลเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นได้
เปิดโอกาสแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษา
ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป

สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์
กองทุนทำบุญวันเกิดกับธรรมศาสตร์

ม.ร.อ. พลเอก
ชีวประวัติฉบับพกพา

ต้อนรับ
เพื่อนใหม่
2563

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล

ปรีดี พนมยงค์
ชีวประวัติฉบับพกพา

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล

“

สิ่งเหล่านี้ ที่โดม โหมจิตข้า
ถ้าขาดโดม เจ้าพระยา ทำพระจันทร์

ให้แกร่งกล้า เดือนปี ไม่มีหวั่น
ก็ขาด สัญลักษณ์ พิทักษ์ธรรม

ผู้ประพันธ์ - เปลื้อง วรรณศรี

ด้วยความปรารถนาดีจาก

พีรพล ตรีเกษม

อดีตนายก อมร. พ.ศ. ๒๕๑๖

ศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ ปีเข้าศึกษา ๒๕๑๓

”

“

จิตวิญญาณของธรรมศาสตร์ คือ

- รักความเป็นธรรม รักประชาชน
- กล้าต่อสู้กับอธรรม
- เชิดชูประชาธิปไตย ต่อต้านเผด็จการ
- ผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

คุณค่าหลักทั้ง ๔ ประการนี้ซึมซับอยู่ในเลือดเนื้อ

ของชาวธรรมศาสตร์ มากบ้างน้อยบ้าง

แต่มีในชาวธรรมศาสตร์ทุกคน

ขึ้นกับบริบททางการเมืองในแต่ละยุคสมัย

”

ด้วยความปรารถนาดีจาก

ชูชัย ฤตีสุขสกุล

อดีตนายก อมร. พ.ศ. ๒๕๒๒

ศิษย์เก่าคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

ปีเข้าศึกษา ๒๕๑๙

ปรีดี พนมยงค์

ชีวประวัติฉบับพกพา

กชิตศ อนันทนาร
บรรณาธิการ

สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์
และ กองทุนทำบุญวันเกิดกับธรรมศาสตร์
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกสำหรับเพื่อนใหม่ ๒๕๖๓
ในวาระ ๑๒๐ ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓ - ๒๕๖๓

“

คือวิญญาณเสรี	ชื่อปรีดี พนมยงค์
คือดาวที่ดำรง	อยู่คู่ฟ้าสถาวร
คือเทียนที่ลาร้าง	แต่ส่องทางไว้สุนทร
คือเกียรติที่กำจร	และจารใจผู้ไฝ่ธรรม
คือแสงธรรมที่นำฉาย	คือความหมายที่เลิศล้ำ
คือผู้ประศาสน์คำ	“ธรรมศาสตร์และการเมือง”

ผู้ประพันธ์ - เวินซัน

”

ด้วยความปรารถนาดีจาก

ดร.สัตยะพล สัจเดชะ

ศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์

ปีเข้าศึกษา ๒๕๒๐

“

ไม่มีแล้วพลึงไฉในโลกล้ำ	จะหาญท้ากล้าแกร่งแห่งหนุ่มสาว
ไม่มีแล้วแสงใดในแสงดาว	จะสกาบเท่าแสงแห่งเยาวชน
เปรียบเป็นแดดเธอคือแดดที่แผดกล้า	ส่องทวยท่าทวยยุคไปทุกหน
เปรียบเป็นฟ้าคือฟ้าใหม่ไม่มีดมน	ที่ผู้คนคอยทำทุกนาที่

ผู้ประพันธ์ - ดร.อภิชาติ คำดี

ด้วยความปรารถนาดีจาก

วิชิต เอื้ออารีวรกุล

ศิษย์เก่าคณะเศรษฐศาสตร์

ปีเข้าศึกษา ๒๕๒๑

”

ปรีดี พนมยงค์: ชีวิตประวัติฉบับพกพา

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๖๓

จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์ สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ๑ ชั้น ๒

เลขที่ ๒ ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง

เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐๒ ๖๑๓ ๓๗๗๗

www.relations.tu.ac.th

Facebook: Thammasat Relations

โรงพิมพ์ โรงพิมพ์เคเอ็นตุลา

• ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล.

ปรีดี พนมยงค์: ชีวิตประวัติฉบับพกพา. -- กรุงเทพฯ: สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๓.

๘๐ หน้า.

๑. ปรีดี พนมยงค์, ๒๔๔๓-๒๕๒๖. I. กษิตีศ อนันทนาธร ผู้แต่งร่วม. II. ชื่อเรื่อง.

๙๒๓.๒๕๔๓

ISBN 978-616-488-105-1

ที่ปรึกษา บุญสม อัครธรรมกุล

บรรณาธิการ กษิตีศ อนันทนาธร

ออกแบบปก John Nonlen

ภาพปก ลาวัญย์ อุปอินทร์

จัดรูปเล่ม นริศรา สายสงวนสัตย์

ตรวจทาน กันติชา บุญทวี

“ เธอคือความหวัง เธอคือพลัง เธอคือธรรมศาสตร์ ”

ด้วยความปรารถนาดีจาก
บุญเลิศ มหาวีเศษศิลป์
ศิษย์เก่าคณะเศรษฐศาสตร์
ปีเข้าศึกษา ๒๕๒๐

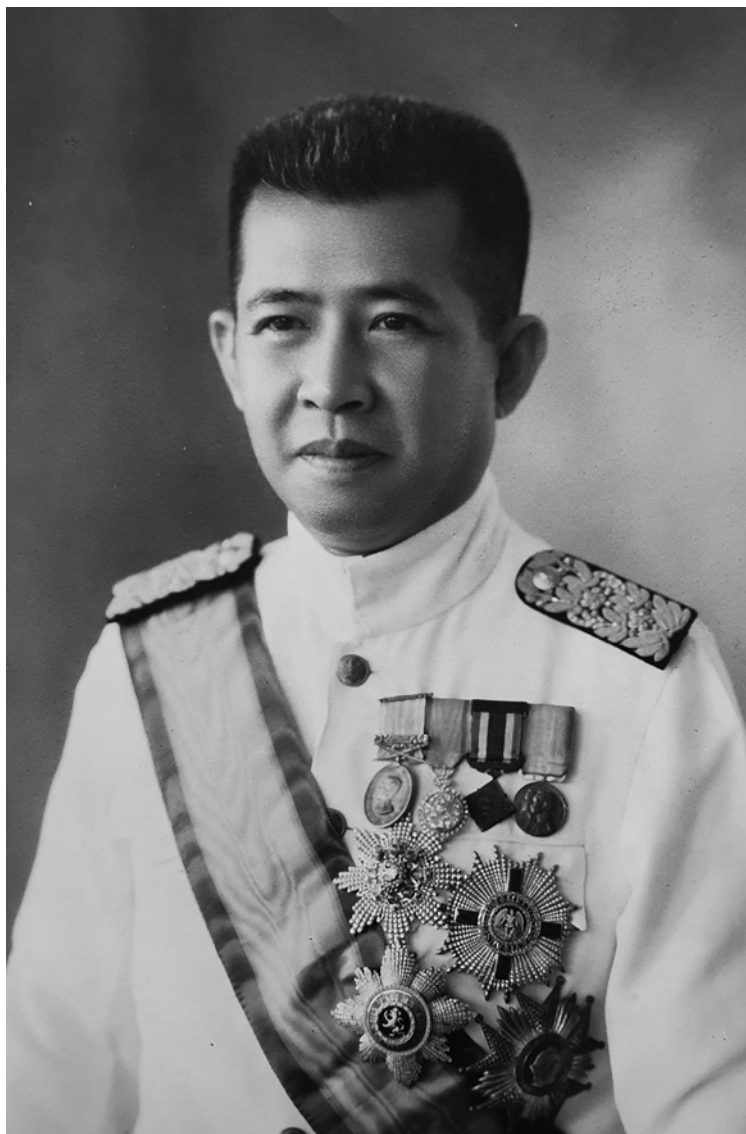
“ ฉันรักธรรมศาสตร์
เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน ”

ด้วยความปรารถนาดีจาก
ศิษย์เก่าผู้ไม่ประสงค์ออกนาม

“ สมาคมนักศึกษาเก่าพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ (ส.พ.บ.ธ.) ขอต้อนรับเพื่อนใหม่ธรรมศาสตร์ ปีการ
ศึกษา ๒๕๖๓ ทุกท่าน รวมทั้งสมาคมฯ มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง
ในการมีส่วนร่วมสนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเผยแพร่ประวัติ
ผลงาน เกียรติภูมิ และคุณความดีของท่านศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี
พนมยงค์ ผู้ก่อตั้งและผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อันเป็นที่รักของพวกเรา จึงขอเชิญชวนเพื่อนใหม่ธรรมศาสตร์
ทุกท่าน มาร่วมกันซึมซับและดำรงไว้ซึ่งจิตวิญญาณธรรมศาสตร์
ในการสร้างประโยชน์ให้ประเทศชาติและสังคมสืบไป

”

ด้วยความปรารถนาดีจาก
สมาคมนักศึกษาเก่าพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นายปรดี พนมยงค์

๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓-๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

คำนำ

ขอต้อนรับ “เพื่อนใหม่” ทุกคนในโอกาสที่เข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ ในห้วงบรรยากาศแห่งการระมัดระวังการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาหรือโควิด-๑๙ ซึ่งนำมาสู่วิถีใหม่ในหลาย ๆ เรื่องของทั้งสังคมไทยรวมถึงการจัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ดี พุทธศักราช ๒๕๖๓ นี้ ยังมีวาระพิเศษวาระหนึ่งที่สำคัญของชาวธรรมศาสตร์ นั่นคือ เป็นวาระครบรอบ ๑๒๐ ปี ชาตกาลของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การคนแรกและคนเดียวของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ที่ผ่านมา

อาจารย์ปรีดีไม่เพียงมีคุณูปการเป็นอนุสรณ์ถวายต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของเรา หากยังได้ทำงานรับใช้ชาติอย่างสำคัญในหลายด้าน ทั้งการเมืองการปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจ การต่างประเทศ ฯลฯ จนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีพระบรมราชโองการให้เป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ และองค์การ UNESCO ยกย่องให้

ท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกในวาระ ๑๐๐ ปีชาตกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ อีกด้วย

การที่สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์และกองทุนทำบุญวันเกิดกับธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์หนังสือ *ปรีดี พนมยงค์: ชีวิตประวัติฉบับพกพา* ของอาจารย์ ดร.ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล แห่งคณะนิติศาสตร์ (ศูนย์ลำปาง) เพื่อเป็นของขวัญต้อนรับ “เพื่อนใหม่” ทุกคนในครั้งนี้ จึงเป็นโอกาสที่นักศึกษาทุกคนจะได้รู้จักอาจารย์ปรีดีมากกว่าเพียงในฐานะผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยแห่งนี้

ความคิด ชีวิต และงานของอาจารย์ปรีดี ผ่านข้อเขียนของอาจารย์ ฐาปนันท์ในหนังสือเล่มนี้ ยืนยันให้พวกเราได้เห็นแล้วว่า “ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย”

เกษม วัฒนสุข

(รองศาสตราจารย์เกษม วัฒนสุข)

๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

คำนำผู้เขียน

หากศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ (๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓ - ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖) ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นคนแรกและเพียงคนเดียวของสถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้ ยังคงมีชีวิตอยู่จนถึงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ที่ผ่านมา ท่านผู้ประศาสน์การฯ ก็จะมีอายุครบ ๑๒๐ ปีบริบูรณ์

ถึงกระนั้น ธรรมชาติก็คือธรรมชาติ และธรรมชาติยังคงปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างมั่นคงสม่ำเสมอต่อมนุษยทุกผู้ทุกนาม

นอกจากผลงานและคุณูปการในด้านอื่น ๆ แล้ว การที่ท่านผู้ประศาสน์การฯ ริเริ่มก่อตั้งสถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้ขึ้นภายหลังการอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ต้องนับเป็นการเปิดศักราชใหม่ของการอุดมศึกษาในเวลานั้นเลยทีเดียว ผู้เขียนขอเชิญชวน “เพื่อนใหม่” ให้ลองหาเวลาศึกษาและทำความเข้าใจความเป็นมาของสถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้ด้วยตนเอง แล้วจะเห็นในที่สุดว่า สถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้ถือกำเนิดขึ้นพร้อมด้วยเอกลักษณ์อันโดดเด่นเพียงใด

นับจากเวลานี้เป็นต้นไป เพื่อนใหม่ทุกคนกำลังจะก้าวเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งการศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง ผู้เขียนขออนุญาตสรุปและฝากข้อคิดเล็ก ๆ จากท่านผู้ประศาสน์การฯ ปรีดี พนมยงค์ ไว้ดังนี้

การศึกษาวิทยาการไม่ว่าแขนงใด จำต้องมี “จิตใจ
วิทยาศาสตร์ (Scientific spirit)” มิใช่ว่าหลงเชื่อทุกสิ่ง

ที่ได้ยินได้ฟัง โดยปราศจากการไตร่ตรองและวิเคราะห์
วิจารณ์ ในวัฒนธรรมการศึกษาของไทยแต่เดิมมาگیرะบุ
ไว้ถึงคติ “สุ. จิ. ปุ. ลิ.” ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการขจัดอคติ
และความงมงายทั้งปวงในการแสวงหาความรู้

อนึ่ง จิตใจวิทยาศาสตร์ย่อมประกอบด้วย ๑. จิตใจ
สังเกต ๒. จิตใจมาตรการ กล่าวคือ สามารถกำหนด
ได้ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพของสิ่งที่ศึกษาค้นคว้า
๓. จิตใจค้นคว้าหาหลักฐานและเหตุผล รวมถึงการ
ใช้ความคิดทางตรรกวิทยา ๔. จิตใจพิเคราะห์วิจารณ์
๕. จิตใจปราศจากอคติ และ ๖. จิตใจที่มีความคิดเป็น
ระเบียบ^๑

ขอขอบพระคุณสำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์และกองทุน
ทำบุญวันเกิดกับธรรมศาสตร์ที่ได้กรุณานำบทความเดิมของผู้เขียน
มาจัดพิมพ์เผยแพร่อีกครั้ง และขอขอบคุณคุณกษิติศ อนันทนาธรที่รับ
เป็นบรรณาธิการในการจัดพิมพ์ครั้งนี้

ฐานันท์ นิพิฏฐกุล

^๑โปรดดูรายละเอียดใน ปรีดี พนมยงค์, *ปรัชญาคืออะไร*, ใน *ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย: รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโครงการ ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย, ๒๕๒๖), น. ๓-๒๓.

ปรีดี พนมยงค์ ชีวประวัติ ฉบับพกพา

○ ข้อเขียนนี้เผยแพร่ครั้งแรกในชื่อ
“ปรีดี พนมยงค์ รัตนบุรุษสยาม” ○

ที่ www.the101.world เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐
ส่วนข้อความทั้งหมดในกรอบต่าง ๆ ของบทความนี้
เป็นของบรรณาธิการที่เพิ่มเติมสำหรับการพิมพ์ครั้งนี้

แทบทุกครั้งเลยก็ว่าได้ หากต้องลงมือเขียนหรือเล่าเรื่องเกี่ยวกับ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ผู้เขียนมักหวนระลึกถึงเด็กหนุ่ม ชาวเยอรมันคนหนึ่ง

ในปี ค.ศ. ๑๘๙๕ เมื่อเด็กหนุ่มคนนั้นอายุ ๑๗ ปี เขาได้เขียน เรียงความส่งครู ในงานชิ้นนั้น เขาพยายามอธิบายวิถีชีวิตและอุดมคติ ในการทำงานของมนุษย โดยสรุปความไว้ตอนท้ายของเรียงความว่า

ประวัติศาสตร์เรียกขานบรรดามนุษย์เหล่านั้น
ในฐานะผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ซึ่งโดดเด่นขึ้นด้วยการทำงานที่
เป็นไปเพื่อความดีงามร่วมกัน ประสบการณ์ต่างขนาน
นามบุคคลผู้มอบความสุขแต่มวลชนทั้งหลายส่วนข้าง
มากที่สุดนั้นว่า มนุษย์ผู้เป็นสุขยิ่งนัก

ศาสนธรรมนั้นเองสอนเราว่า บุรุษในอุดมคติอัน
ผู้คนทั้งปวงต่างประสงค์จะเดินตามรอยเท้าของเขานั้น
ล้วนอุทิศตนเองแล้วเพื่อความดีงามของมนุษยชาติ

แล้วใครกันเล่าจะกล้าลุกขึ้นมาบอกว่า นี่เป็นสิ่งที่
ไร้สาระ

หากเราได้เลือกแล้วซึ่งจุดยืนในชีวิตที่เราสามารถ
ประกอบกิจการงานส่วนใหญ่เพื่อมนุษยชาติได้ ย่อมไม่มี
ภารกิจอื่นใดที่จะชี้นำเราได้อีกต่อไป ด้วยเหตุที่กิจการ
งานเหล่านั้นได้พลีไว้เพื่อประโยชน์แห่งมนุษยทุกผู้
ทุกนามร่วมกันแล้ว

ต่อแต่นี้ไป ประสบการณ์ของเราจะมีใช้ประสบ-
การณ์แห่งความสุขอันเจือด้วยความเห็นแก่ตัวอย่าง

คับแคบ แต่ความสุขของเรานั้นจะเป็นสมบัติของมหาชน
เรือนล้าน คุณูปการทั้งหลายของเรา แม้จะซ่อนคงไว้ใน
ในความเยียบเยิบ แต่จะดำรงอยู่ชั่วกาลนาน และบน
เก้าอี้แห่งเรือนกายของเรานี้เอง จะเป็นทีหลังรดซึ่ง
น้ำตาแห่งมหาบุรุษทั้งปวง

เมื่อเรียงความส่งถึงมือของ เอช. วิทเทินบาค (H. Wyttenbach)
ผู้เป็นครู งานชิ้นนี้ได้รับการตรวจและประเมินว่า “ดีพอใช้” ผู้เขียนจึง
พอเข้าใจได้ทันทีว่า การบรรยายชีวิตเป็นตัวอักษรนั้นออกดูจะง่ายเสีย
เหลือเกิน แต่ชีวิตที่เป็นจริงคงจะเป็นอีกเรื่องหนึ่งอย่างแน่นอน

ผู้เขียนเองไม่แน่ใจว่า เด็กหนุ่มชาวเยอรมันเจ้าของเรียงความ
ชิ้นนี้ที่ชื่อ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) จะตระหนักในเรื่องนี้ด้วยหรือไม่
แต่สำหรับชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้เขียนเห็นว่าสะท้อนให้เห็นทั้ง
นัยแห่งข้อความตอนท้ายของนักเรียน คาร์ล มาร์กซ์ และยังสะท้อน
ชีวิตจริงของท่านเองที่กรุ่นไปด้วยการต่อสู้มาโดยตลอด

นายปรีดี พนมยงค์ ต่อสู้เพื่ออะไร

ชีวิตสามัญ (พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๗๕)

๑. แสงวิถีปัญญาและการศึกษาเพื่อมาตุภูมิ

วันถือกำเนิด

ย้อนกลับไปในอดีตที่เรียกกันตามคติโบราณว่า ไกลยุคกิ่ง พุทธกาล (พุทธศักราช ๒๕๐๐) สายน้ำอ้อยอิงแห่งลำคลองคูเมืองฝั่งด้านใต้ ตรงข้ามวัดพนมยงค์ เมืองกรุงเก่า ได้ต้อนรับการถือกำเนิดขึ้นของทารกน้อยซึ่งมีนามว่า “ปรีดี” ในวันศุกร์ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด อีกนัยหนึ่งคือ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓/๑๙๐๐ (ตามปฏิทินสากล)

บิดาของทารกน้อยผู้นี้มีนามว่า นายเสียง พนมยงค์ ส่วนมารดามีนามว่า นางลูกจันทน์ พนมยงค์

สกุลพนมยงค์

ตามคำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติสกุล “พนมยงค์” นั้น อาจย้อนร่องรอยกลับขึ้นไปได้ถึงพระนมแห่งกษัตริย์ในสมัยอยุธยาพระองค์หนึ่ง พระนมท่านนี้มีนามว่า “ประยงค์” เป็นผู้สร้างวัดขึ้น ณ บริเวณฝั่ง

// ทำไมถึงชื่อปรีดี?

เพราะเป็นบุตรชายคนแรกของครอบครัว ซึ่งห่างจากพี่สาวคนโตถึง ๗ ปี และเป็นบุตรที่เกิดจากการคลอดอย่างยากลำบาก จนที่แรกใคร ๆ ก็นึกว่าทารกผู้นี้จะไม่มีชีวิตรอดเสียแล้ว ด้วยเหตุนี้บิดามารดาจึงให้ชื่อว่า “ปรีดี” เพราะทำให้บุพการีรู้สึกเช่นเดียวกับความหมายของนาม

นายเสียง และนางลูกจันทน์ พนมยงค์
บิดามารดาของนายปรีดี

ด้านใต้ของลำคลองคูเมือง ส่วนบ้านเรือนของพระนมก็ตั้งอยู่ ณ ฝั่งตรง
กันข้ามกับวัดนั่นเอง

ด้วยลักษณะของการออกเสียงของคนโบราณ จากคำว่า
“พระนมประยงค์” จึงควบสั้นเข้ากลายเป็น “พนมยงค์” และหลายชั่ว
อายุคนต่อมา จึงกลายเป็นชื่อที่ใช้เรียกพระนมประยงค์และวัดที่พระนม
สร้างขึ้นในที่สุด

จนกระทั่งปี ๒๔๕๖ มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติขนาน
นามสกุล นายเสียงจึงขอให้พระสุวรรณวิมลศีล เจ้าคณะเมืองในเวลานั้น
ช่วยตั้งนามสกุลให้ พระสุวรรณวิมลศีลซึ่งทราบเรื่องราวเกี่ยวกับ
บรรพบุรุษของนายเสียง จึงตั้งนามสกุลให้ว่า “พนมยงค์”

การศึกษาในช่วงต้น

เด็กชายปรีดีเริ่มเรียนหนังสือกับครูแสงที่ตำบลท่าวาสูกีร์ก่อน ต่อมา จึงย้ายไปอำเภอท่าเรือ เพื่อศึกษากับหลวงปรางค์ประชาชน (เปี่ยม ชะชาติ) และเรียนต่อที่โรงเรียนวัดรวก ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐประจำอำเภอท่าเรือ จนสอบไล่ได้ชั้น ๑ แห่งประโยค ๑ ในปี ๒๔๕๔ ซึ่งในเวลานั้นยังคงเป็นระบบการศึกษาแบบเก่า แต่เมื่อกระทรวงธรรมการ จำแนกหลักสูตรการศึกษาใหม่เป็นชั้นมูล ประถม และมัธยมแล้ว เด็กชายปรีดีจึงเข้าศึกษาในโรงเรียนวัดศาลาปูน ในอำเภอรุงเก่า

เมื่อจบชั้นประถม ก็ย้ายไปศึกษาชั้นมัธยมในเมืองหลวงที่ โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร และย้ายกลับมาศึกษาต่อโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลกรุงเก่า จนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม ๖ ในปี ๒๔๕๘ แล้วกลับเข้าไปศึกษาต่อในโรงเรียนสวนกุหลาบอีก ๖ เดือน

// โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย

โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลกรุงเก่า ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย

ปรีดีเข้าเรียนที่นั่นในปี ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) สำเร็จการศึกษา ในปี ร.ศ. ๑๓๔ (พ.ศ. ๒๔๕๘) มีเลขประจำตัวนักเรียน คือ ๗๙๑

ประสบการณ์ชีวิตชานา

หลังจากนั้น เด็กชายปรีดีจึงกลับมาช่วยนายเสียงผู้เป็นบิดา ทำนาที่ตำบลอยู่ตะเภา (ปัจจุบันคือ อำเภอวังน้อย) เขาได้สัมผัสประสบการณ์ครั้งแรกในการลงมือช่วยบิดาทำนาคด้วยตนเอง รวมถึงการ

สังเกตถึงปัญหาประการต่าง ๆ และวิถีชีวิตอันแท้จริงของชาวนา เช่น การที่บิดาเปลี่ยนไปทำนาที่ทำหลวงซึ่งไม่มีการชลประทาน ต้องเผชิญ ฝนแล้งติดต่อกัน ๒ ปี หรือแม้แต่ถูกขโมยกระบือไปจนหมด ทาง การก็ไม่ได้เข้าช่วยเหลือ อีกทั้งยังต้องเสีย “ส่วย” (เงินรัชชูปการ) และ อาราค่านาให้แก่หลวง ยังไม่นับกรณีชาวนาซึ่งเช่าที่ดินต้องถูกเอารัด เอาเปรียบจากเจ้าของที่ดินในเรื่องค่าเช่า จากพ่อค้าข้าวเปลือก และ จากเจ้าของโรงสีข้าว เป็นต้น

แม้ในเวลานั้นจะปรากฏเป็นเพียงปัญหาเฉพาะหน้าจิตใจ เด็กหนุ่มให้คิดแสวงหาทางออก แต่เด็กชายปรีดีคงหาวิธีไว้ว่า นี่คื อัจฉริยวิธีแรก ๆ ที่เมื่อปะติดปะต่อกันเข้าแล้วจะฉายภาพรวมของ ปัญหาที่ยังลึกของประเทศไทยอย่างลึกซึ้ง

// ไฟไหม้ฟาง

“ผู้ใดประสงค์ช่วยชาวนาต้องรู้ลักษณะธรรมชาติของฟาง พ่อเคย ห้าแต้ม* ครั้งหนึ่ง คือ เมื่ออายุประมาณ ๑๖ ปีได้ไปอยู่กับคุณปู่ที่นา คั้นแรกพ่อเห็นแสงเพลิงที่โรงนาที่อยู่ไกลออกไปประมาณ ๓ ก.ม. โดยความไม่รู้เรื่องฟาง พ่อจึงบอกคุณปู่ว่า ไฟไหม้โรงนาที่อยู่ห่างไกล นั้น คุณปู่จึงบอกว่า ชาวนาจุดฟางแล้วประเดี๋ยวฟางก็จะมอด ไม่ใช่ ไฟไหม้โรงนา พ่อก็คอยดูก็สังเกตว่า เป็นจริง เพราะสักประเดี๋ย วเดียวกองเพลิงที่เห็นลุกโชติช่วงนั้นก็ค่อย ๆ มอดลง ดังที่คุณปู่บอก ว่า ชาวบ้านเขารู้ว่า ไฟไหม้ฟางประเดี๋ยวเดียวก็ดับ...” (จากจดหมาย ถึง ปาล แป้ว ดา ลูกรัก ลงวันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๑๒)

* หมายถึง พลังพลานาขายหน้า

เหตุการณ์สำคัญที่มีส่วนก่อรูปความคิด

ในระหว่างที่ยังศึกษาเล่าเรียน ปรากฏเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ที่สำคัญขึ้นทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อความคิดและความเข้าใจของเด็กชายปรีดีไม่น้อย

เหตุการณ์เหล่านั้น ได้แก่ วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต และในปีต่อมาคือวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๕๔ ดร.ซุนยัตเซ็นก่อการปฏิวัติล้มล้างระบอบการปกครองเก่าและก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นในประเทศจีน เด็กชายปรีดีได้รับรู้เรื่องนี้ในชั้นเรียนจากครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ และยังมีเหตุการณ์ที่ชาวจีนในเมืองกรุงเก่าพากันตัดทางเปี้ยทั้ง เพื่อต้อนรับการสิ้นสุดลงของระบอบการปกครองเก่า

ถัดมาในปี ๒๔๕๕ เกิดเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ขึ้นในเมืองหลวง เด็กชายปรีดีให้ความสนใจกับเหตุการณ์นี้เป็นอย่างมาก ไม่น้อยไปกว่าการได้มีโอกาสพบ “เทียนวรรณ” และสนทนากับ “ก.ศ.ร. กุหลาบ” ด้วยตนเอง

อีกทั้งยังเกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในประเทศรัสเซียตามมาในปี ๒๔๖๑

การศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ในปี ๒๔๖๐ นายปรีดีกลับเข้าสู่เมืองหลวงเพื่อศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา โดยสอบเข้าเรียนในโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม นายเสียงบิดานำไปฝากและให้อาศัยอยู่ในบ้านปากคลองสานของพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ข้า ณ ป้อมเพชร์) ซึ่งนับได้ว่าเป็นญาติ

ห่าง ๆ กับนายเลียง นอกจากนี้ นายปรีดียังได้เรียนภาษาฝรั่งเศสกับ
อาจารย์เลเดแกร์ (E. Ladeker) ชาวฝรั่งเศส ที่เนติบัณฑิตยสภาด้วย

// อาจารย์เลเดแกร์

อาจารย์เลเดแกร์เป็นปียาจารย์ของนายปรีดี ดังเมื่อสำเร็จ
การศึกษาระดับปริญญาเอกแล้ว เขาเขียนคำอุทิศถึงอาจารย์ท่านนี้
เป็นพิเศษเอาเลย นอกจากนี้ เมื่อนายปรีดีพำนักที่ประเทศ
ฝรั่งเศสในช่วงบั้นปลายชีวิต ในวัน “เซ็งแม็งฟรัง” (La Toussaint)
๑ พฤศจิกายน ของทุกปี นายปรีดีจะเดินทางไปสุสานของอาจารย์
เลเดแกร์ที่เมือง Montainville เพื่อวางดอกไม้ระลึกถึงท่านผู้นี้เป็น
ประจำทุกปี

การทำงานระหว่างเรียน

นอกจากจะกลับเข้ามาศึกษาต่อในเมืองหลวงแล้ว นายปรีดี
ยังได้ทำงานเป็นเสมียนในสำนักทนายความพระวิจิตรมนตรี (สุด
กฤษทูลจินดา) ระหว่างปี ๒๔๖๐ - ๒๔๖๒ ต่อมาพระยาชัยวิชิตฯ ให้นาย
ปรีดีเข้าทำงานเป็นเสมียนโทประจำกรมราชทัณฑ์ในปี ๒๔๖๒ - ๒๔๖๓

เนติบัณฑิต

จนกระทั่งในปี ๒๔๖๒ นายปรีดีสอบไล่ได้ชั้นเนติบัณฑิต แต่
เนื่องจากตามข้อบังคับสมัยนั้น ผู้ที่จะเป็นเนติบัณฑิตต้องมีคุณสมบัติ
คือมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ นายปรีดีจึงต้องรอให้ตนเองมีอายุครบ
เกณฑ์ในปี ๒๔๖๓ จึงสามารถเข้าเป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตย-
สภาได้

คดีพลาดิสัย

ในระหว่างนั้นเอง นายปรีดีได้รับอนุญาตให้ว่าความเป็นทนายในคดีชั้นอุทธรณ์ จำเลยคือนายลิม ชุนหงวน เจ้าของเรือโป๊ะ ซึ่งถูกรัฐบาลเป็นโจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหาย ๖๐๐ บาท เหตุเกิดจากเรือโป๊ะตงหลี่ของจำเลยซึ่งจอดอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ ถูกพายุพัดมาโดนพลับพลา สถานที่ของรัฐซึ่งอยู่ริมน้ำ เกิดความเสียหาย ศาลชั้นต้นตัดสินว่า เป็นความประมาทของจำเลยจึงให้ชดใช้ค่าเสียหายศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาตัดสินให้ยกฟ้องจำเลย

ในการสู้คดี ทนายความจำเลยยกเรื่อง “ภัยนอกอำนาจ” ในบทกฎหมายเก่าสมัยพระเอกาทศรถขึ้นเป็นข้อต่อสู้ (ปัจจุบันเรียกว่า เหตุสุดวิสัย) ผลแห่งคดีนี้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๑๕ พ.ศ. ๒๔๖๓) ได้ทำให้ทนายความหนุ่มปรีดี ซึ่งยังมีอายุไม่ครบ ๒๐ ปี เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทีเดียว

การศึกษาต่อในต่างประเทศ

ในเดือนสิงหาคม ปี ๒๔๖๓ นายปรีดีได้รับการคัดเลือกเพื่อรับทุนจากกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส

ถ้าเราพิจารณาจากนโยบายของรัฐบาลและบริบทของประเทศสยามในเวลานั้น จะเห็นได้ว่า กำลังอยู่ในช่วงเวลาสำคัญเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและวิชานิติศาสตร์ให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นนับจากรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา และเร่งจังหวะถี่ขึ้นในรัชกาลที่ ๕

อีกนัยหนึ่ง เนื่องจากประเทศสยามกำลังร่างประมวลกฎหมายขึ้นใช้หลายฉบับ โดยมีเหตุผลเร่งด่วนที่จะปลดแอกจากปัญหา

ลัทธิสภาพนอกอาณาเขตที่มีมานับจากการลงนามในสนธิสัญญา
เบาว์ริงในปี ๒๓๙๘

การที่รัฐบาลมีทรัพยากรบุคคลที่มีความเข้าใจในระบบกฎหมาย
ตะวันตกเป็นอย่างดีไว้ทำงานในด้านนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบ
กฎหมายซีวิลลอว์แบบยุโรปภาคพื้นทวีป เช่น ฝรั่งเศสและเยอรมัน
จึงเป็นความจำเป็นอันหลีกเลี่ยงมิได้สำหรับการจัดการกับความ
เปลี่ยนแปลงในครั้งนั้นด้วยเช่นกัน

แต่สำหรับนายปรีดี นี่คือโอกาสที่จะทำความไฝ่ฝันอันใหญ่ยิ่ง
ให้เป็นจริงขึ้นด้วย

ชีวิตในต่างแดน

เมื่อเดินทางมาถึงฝรั่งเศสในวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๖๓ นาย
ปรีดีได้เข้าศึกษาภาษาฝรั่งเศสและความรู้ทั่วไปที่วิทยาลัยก็อง (Lycée
de Caen) เป็นลำดับแรก กระทั่งได้รับประกาศนียบัตรการศึกษาก่อน
ระดับอุดมศึกษา (le baccalauréat) เช่นเดียวกับนักเรียนชาวฝรั่งเศส
โดยทั่วไป

ต่อมา เมื่อรู้จักกับอาจารย์เลอบงนัวส์ (Lebonnois) ผู้สอนวิชา
ประวัติศาสตร์ และดำรงตำแหน่งเลขาธิการสถาบันครูศาสตร์ระหว่าง
ประเทศ (L'institut pédagogique international) ซึ่งเป็นสถาบันสอน
ภาษาฝรั่งเศสสำหรับชาวต่างชาติ นักศึกษาหนุ่มปรีดีได้มีโอกาสพัก
อาศัยอยู่ด้วยและได้รับความรู้ในด้านอื่น ๆ เพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก
โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการและวัฒนธรรมประเพณีของประเทศ
ฝรั่งเศส เวลารับประทานอาหารแทบทุกมื้อกับอาจารย์ท่านนี้จึงเป็น
เวลาแห่งการสังสมข้อมูลไปพร้อมกัน นั่นหมายถึง ความรู้รอบตัวที่จะ

นายปรีดี พนมยงค์
เมื่อครั้งศึกษาในฝรั่งเศส
ถ่ายภาพร่วมกับ
นายคอง อภัยวงศ์ (ซ้าย)
นายชม จารุรัตน์ (ขวา)

เป็นฐานแห่งการศึกษาค้นคว้าและการต่อยอดทางปัญญาออกไปอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา

การศึกษาระดับปริญญา

ในปี ๒๔๖๔ นายปรีดีเข้าศึกษากฎหมายตามหลักสูตรบาเชอ-
ลิเออร์ (Bachelier en Droit) อันเป็นปริญญาของรัฐชั้นที่ ๑ ณ มหา-
วิทยาลัยก็อง (Université de Caen) โดยใช้เวลา ๒ ปี

นายปรีดี พนมยงค์
(แถวยืนคนที่ ๒
จากขวา)
กับเพื่อนนักเรียน
ในฝรั่งเศส

วิชาที่ต้องเรียนในปีที่ ๑ ก็ได้แก่ วิชาพงศาวดารกฎหมาย (ปัจจุบันคือประวัติศาสตร์กฎหมาย) กฎหมายโรมัน (ว่าด้วยบุคคล ทรัพย์สินและมรดก) เศรษฐวิทยา (น่าจะเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน) การสอบมีทั้งข้อเขียนและสอบปากเปล่า

ส่วนในปี ๒๔๖๕ ซึ่งเป็นการเริ่มเรียนในชั้นปีที่ ๒ ก็ต้องเรียนวิชา เช่นวิชากฎหมายโรมัน (ว่าด้วยหนี้) กฎหมายลักษณะปกครองท้องถิ่น (ปัจจุบันคือกฎหมายปกครอง) การสอบก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับ ปีที่ ๑

ผลการศึกษาค้นโดดเด่น

ในเดือนมิถุนายนปี ๒๔๖๖ นักศึกษาปรีดีสอบไล่ผ่านชั้นปีที่ ๒ โดยได้รับเกียรตินิยมดีมาก (Mention Très bien) อีกทั้งยังได้รับ “รางวัลชมเชย” สำหรับการกล่าวปาฐกถาว่าด้วยตำรวจชาวนา และ ได้รับปริญญา Bachelier en Droit

การศึกษาในชั้นลิซองซีเอ (Licencié en droit) อันเป็นปริญญาของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ ๒ แท้จริงแล้วก็คือ การศึกษาต่อเนื่องในชั้นปีที่ ๓ ซึ่งนักศึกษาปรีดีต้องเรียนด้วยกฎหมายฉบับต่าง ๆ เพิ่มขึ้นขึ้นกว่าปีที่ผ่านมามากหลายวิชา เช่น กฎหมายพาณิชย์ กฎหมายการคลัง การสอบก็เช่นเดียวกันกับปีที่ ๑ และ ๒ และเมื่อสอบผ่านปีที่ ๓ จะได้รับปริญญา Licencié en droit หรือปริญญานิติศาสตรบัณฑิตนั่นเอง

// กิจกรรมพิเศษของปรีดี ในระหว่างศึกษาในฝรั่งเศส

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๖๗ ปรีดีร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยามกรุงปารีส ตั้งสมาคมอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกชื่อว่า “สมาคมครูเคราะห์สมาคม” อักษรย่อ “ส.ย.ว.ม.” เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Association Siamoise d’intellectualite et d’ Assistance Mutuelle” อักษรย่อ “S.I.A.M.”

ต่อมาได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก แล้วใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคม และในปีถัดมาก็ได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคมอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้ยังได้ริเริ่มที่จะแปลงสมาคมฯ ให้เป็นสหภาพแรงงาน และมีการต่อสู้ทำนอัครราชทูตสยามสมัยนั้นซึ่งเป็นตัวแทนระบบสมบูรณาญา จนเกิดเป็นเรื่องราว เกือบที่รัชกาลที่ ๗ จะเรียกตัวปรีดีกลับเมืองไทยก่อนสำเร็จการศึกษา ครูเคราะห์ที่นายเลียง บิดาทำเรื่องถวายฎีกาขอให้ปรีดีสำเร็จการศึกษาเสียก่อน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับนักศึกษาไทยในฝรั่งเศส

การศึกษาระดับปริญญาเอก

จากนั้น ในปี ๒๔๖๗ นักศึกษาปรีดีได้ย้ายจากเมืองก็อง เข้ามาศึกษากฎหมายต่อในระดับปริญญาเอก ณ กรุงปารีส โดยได้มาพำนักอยู่ในเขตการ์ທີเยร์ ลาแต็ง (Quartier-Latin)

ตามหลักสูตรนี้ นักศึกษาปรีดีจะต้องเรียนเนื้อหา ๒ ภาคการศึกษา โดยในภาคการศึกษาที่ ๑ มีเรียน ๔ วิชา ได้แก่ พงศาวดารกฎหมายอย่างพิสดาร วิชาแปลและวินิจัยกฎหมายโรมัน อีก ๒ วิชา มีชื่อเดียวกันคือ กฎหมายโรมันอย่างพิสดารและลึกซึ้ง ส่วนในภาคการศึกษาที่ ๒ ก็เข้าสู่เนื้อหาการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับกฎหมายสาขาที่สำคัญทั้งหลาย และจบด้วยการเขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาคการศึกษาที่ ๓ จึงจะได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตของรัฐคือ *Docteur en Droit (mention sciences juridiques)*

การศึกษานิติศาสตร์โรมัน (*Ratio scripta*)

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักสูตรที่ต้องร่ำเรียนในระดับปริญญาเอกนี้ด้วยว่า การอบรมในทางวิชาการและความคิดชั้นสูงบนพื้นฐานของนิติศาสตร์โรมัน ที่แม้แต่นิติศาสตร์ของประเทศยุโรปทั้งปวงก็ยกย่องว่าเป็น *Ratio scripta* (ระบบเหตุผลที่ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร) นั้น น่าจะทำให้ให้นักศึกษาปรีดีตระหนักแน่แก่ใจได้เป็นอย่างดีถึงภารกิจที่วิชานิติศาสตร์มีต่อโลก ต่อวัฒนธรรมของยุโรป และที่สำคัญที่สุดก็คือต่อประเทศสยาม

อีกนัยหนึ่ง วิชานิติศาสตร์ที่ยังรากลงสู่หลักวิชาอันเป็นระบบของเหตุผล ทั้งไม่ขึ้นกับเจตจำนงและอำนาจหรืออำเภอใจของมนุษย์คนใดนั้น ก็พึงเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้มีขึ้นในประเทศสยามด้วยเช่นกัน

และต้องไม่ลืมด้วยว่า นี่คือปัญญาญาณที่เป็นรากฐานสำคัญแห่งระบบกฎหมายยุโรปภาคพื้นทวีป (ระบบกฎหมายซีวิลลอว์) โดยแท้

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก

นักศึกษาปริธีสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิตของรัฐ ในปี ๒๕๖๙ เป็นคนแรกของประเทศไทย โดยการเขียนงานวิจัยในหัวข้อ *Du sort des Sociétés de Personnes en cas de Décès d'un Associé: Étude de droit français et de droit comparé* (สถานะของห้างหุ้นส่วนในกรณีผู้เป็นหุ้นส่วนคนหนึ่งถึงแก่ความตาย: ศึกษากฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายเปรียบเทียบ) เมื่อพิจารณากันตามเกณฑ์ทางวิชาการจากงานศึกษาและวิจัยชิ้นนี้แล้ว ก็น่าจะทำให้บัณฑิตหนุ่มปริธี พนมยงค์ กลายมาเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายหุ้นส่วนอย่าง ไม่อาจปฏิเสธได้

วิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

อย่างไรก็ดี ด้วยความใส่ใจในปัญหาทางเศรษฐกิจอันเป็นประสบการณ์แต่เมื่อครั้งได้ช่วยบิดาท่านนั้น มีส่วนผลักดันให้บัณฑิตหนุ่มปริธีไม่พอใจแต่เพียงการได้รับความรู้ทางกฎหมายเป็นการเฉพาะเท่านั้น แต่ยังพยายามและขวนขวายเล่าเรียนศาสตร์อีกแขนงหนึ่ง กล่าวคือ เศรษฐศาสตร์ ซึ่งตนเองเห็นว่า จะมีส่วนในการแสวงหาหนทางแก้ปัญหที่ตนเองเคยประสบมาได้ด้วย

ดังนั้น การสอบผ่านและได้รับ “ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (Diplôme d'Études Supérieures d'Éco-

Pridi BANOMYONG

Membre du Barreau de Siam

*Docteur de Droit
(Sciences juridiques)*

Diplômé d'Etudes Supérieures d'Economie politique

DU SORT
DES
Sociétés de Personnes
en cas de Décès d'un Associé
(Etude de droit français et de droit comparé)

1

PARIS

LIBRAIRIE DE JURISPRUDENCE ANCIENNE ET MODERNE

EDOUARD DUCHEMIN

L. CHAUVY et L. QUINSAC, Successeurs

18, Rue Soufflot (V)

1927

A MES PARENTS

A MES PROFESSEURS

ET

A M. EUGÈNE LAYDEKER

Conseiller Judiciaire au Ministère
de la Justice du Siam.

Hommages respectueux et reconnaissants.

หน้าปกและคำอุทิศ
วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของนายปรีดี พนมยงค์

nomie politique)” เพิ่มขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วยวิชาเศรษฐศาสตร์พิสดาร ประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจ กฎหมายและวิทยาศาสตร์การคลัง กฎหมายและวิทยาศาสตร์การแรงงาน เป็นเหตุให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับ ระบบเศรษฐกิจหลากหลายชนิด รวมทั้งระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม ที่เกี่ยวกับแผนเศรษฐกิจ ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของ บัณฑิตหนุ่มผู้นี้ได้เป็นอย่างดี

นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการตกลึกทางความคิด

ผลพวงที่สำคัญยิ่งในเรื่องนี้ได้ปรากฏขึ้นในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ในปี ๒๔๗๖ และชัดเจนยิ่งขึ้นทางความคิด เมื่อให้สัมภาษณ์แก่ท่านอาจารย์ ดร.จักรทพิทย์ นาถสุภา เสมือนดังบทสรุปที่ว่า

“ผมจึงเกิดจิตสำนึกว่า สมควรที่สยามจะได้มีแผนเศรษฐกิจ ตามทฤษฎีสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ โดยสมานกับท้องที่กาลสมัย ของสยามเท่าที่ผมประสบพบเห็น และที่ได้เปลี่ยนแปลงต่อ ๆ มา ในระหว่างที่ผมศึกษาอยู่นั้น”

เราคงปฏิเสธไม่ได้เลยว่า จากปัญหาของชาวนาสยามที่ได้ ประสบด้วยตนเองมาก่อนหน้านี้ เมื่อหลอมรวมเข้ากับวิชาความรู้ทาง กฎหมายและเศรษฐศาสตร์ที่ตนเองใส่ใจเป็นพิเศษแล้ว ย่อมกลายมาเป็นปัญญาญาณส่วนบุคคลที่ยังลึกลงสู่ปัญหาพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ของสยามประเทศในเวลานั้น

โดยสรุป นี่คือฐานทางปัญญาที่สำคัญที่ค่อย ๆ ผ่านการสั่งสม บ่มเพาะขึ้นจากชีวิตการศึกษาจากวัยเยาว์ ซึ่งเริ่มจากภายในประเทศ ก่อน และใช้เวลาอีก ๗ ปีต่อมา จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาชั้นสูงทาง

วิชาการในดินแดนที่เป็นแม่แบบของการเมืองการปกครองที่ยกย่อง
“เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ”

“ปารีส” ในฐานะแหล่งบ่มเพาะการปฏิวัติ

นายปรีดีกล่าวถึงเมืองที่ตนเองได้มีโอกาสไปเข้าศึกษาเล่าเรียนว่า “นับจากการปฏิวัติใหญ่ในปี ๒๓๓๒ [ค.ศ. ๑๗๘๙] เป็นต้นมา ปารีสได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะการปฏิวัติประชาธิปไตยให้กับหลายประเทศในยุโรปและในเอเชีย กล่าวคือ ขนบจารีตเพื่อการปฏิวัติที่แพร่หลายและสืบสานกันมายาวนานทั้งในทางทฤษฎีและการลงมือปฏิบัติได้ตกทอดมาจนถึงช่วงเวลาที่ผ่านมาข้าพเจ้ายังเป็นนักศึกษาอยู่ในปารีสด้วย

“มาร์กซ์ เองเกิลส์ รวมถึงเลนินซึ่งก่อการปฏิวัติอันยิ่งใหญ่ ล้วนแต่ได้เคยใช้ชีวิตช่วงหนึ่งอยู่ในปารีสมาแล้ว ส่วนชาวเอเชียซึ่งปรารถนาในเอกราชอันสมบูรณ์ของชาติและประสงค์จะปลดปล่อยมาตุภูมิของตนจากลัทธิอาณานิคมหรือกึ่งอาณานิคมนั้น ต่างมารวมตัวกันอยู่ในประเทศฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหงียนไอคว๊อค (โฮจิมินห์) โจวเอินไหล เฉินอี้ รวมถึงบรรดานักปฏิวัติจากประเทศต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก ...”

แผนการใหญ่

บนถนนองรี มาร์แต็ง (Rue Henri Martin) อันร่มรื่นและทอดตัวยาวออกไปกว่า ๕๐๐ เมตร ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี เป็นผู้ที่น่ายปรีดีชักชวนให้มาเดินเล่น และสนทนาร่วมกัน บางตอนของการสนทนาได้รับการบันทึกไว้ว่า

“ปรารภกันว่า ได้ยินผู้ที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาฯ มา
มากมายหลายคนแล้ว แต่ยังไม่มีการจะตัดใจเอาจริง ฉะนั้น เราจะไม่
พูดแต่ปาก คือจะต้องทำจริง จากนั้นไปสู่มาก แล้ววางวิธีการชวน
เพื่อนที่ไว้ใจได้ร่วมเป็นหน่วยแรกขึ้น ต่อมา จึงชวน ร.ท. แปลก
ร.ต. ทศนัย ซึ่งย้ายจากบ้านพักเดิมไปอยู่ถิ่นเดียวกับข้าพเจ้าที่
Quartier-Latin จึงได้สนทนากันแทบทุกวัน แล้วก็ได้ชวนเพื่อนอื่น ๆ
ให้ร่วมด้วย”

พลังการเคลื่อนไหวทางการเมืองระลอกใหม่

ในเดือนกุมภาพันธ์ ปี ๒๔๖๙ นายปรีดีร่วมกับเพื่อนอีก ๖ คน
ได้นัดประชุมกันที่หอพักแห่งหนึ่ง ณ ถนน ดู ซอมเมอราร์ (Rue du
Sommerard) ในกรุงปารีส ใช้เวลาประชุมกันราว ๕ วัน ซึ่งผู้ที่เข้าร่วม
ทั้ง ๗ คน ได้แก่ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ร.ท. แปลก ชีตตะสังคะ
ร.ต. ทศนัย มิตรรักดี นายตัว ลพานุกรม หลวงสิทธิราชไมตรี (จรูญ
สิงห์เสนี) นายแนบ พหลโยธิน และนายปรีดี พนมยงค์

นับเป็นจุดกำเนิดของแกนนำขบวนการเคลื่อนไหวในนาม “คณะ
ราษฎร” พร้อมนโยบายสำคัญ ได้แก่ “หลัก ๖ ประการของคณะราษฎร”
อันประกอบด้วย

(๑) จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น
เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ
ของประเทศไว้ให้มั่นคง

(๒) จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ
ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

(๓) ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคน ทำจะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

(๔) จะต้องให้ราษฎรมีสติธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎร เช่นที่เป็นอยู่)

(๕) จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๕ ประการดังกล่าวข้างต้น

(๖) จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

กลับสู่มาตุภูมิ

ในวันที่ ๙ มีนาคม ๒๔๖๙ นายปรีดีเดินทางกลับประเทศด้วยเรือกลไฟของบริษัทญี่ปุ่น โดยออกจากท่าเมืองมาร์แซย์ (Marseille) ทางตอนใต้ของฝรั่งเศส และเรือเข้าเทียบท่าปลายทางในวันที่ ๑ เมษายนปีเดียวกัน

ภายในปีแรกของการกลับสู่ประเทศสยาม นายปรีดีเข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรม โดยมีหน้าที่คือ ฝึกหัดอัยการ ศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศเป็นเวลา ๖ เดือน และมีหน้าที่บันทึกกระทรวงแถลงสำนวนคดีฎีกาประจำศาลฎีกาอยู่เป็นเวลา ๖ เดือนเช่นกัน

จากนั้น จึงได้รับตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย (ปัจจุบันคือ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา) และยังเป็นผู้สอนในโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ที่ตนเป็นศิษย์เก่าด้วยในเวลาเดียวกัน

คู่ชีวิตปรีดี-พูนศุข

วันขึ้นคีนสุบ เริ่มชีวิตครอบครัว

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ มีงานมงคลสมรสของนางสาวพูนศุข ณ ป้อมเพชร์ กับนายปรีดี พนมยงค์ ณ บ้านป้อมเพชร์ หลังสมรสแล้วมีบุตรและธิดารวม ๖ คน ได้แก่ ลลิตา ปาล สุดา ศุขปรีดา คุษฎี และวาณี

นางสาวพูนศุขเป็นบุตรคนที่ ๕ ของพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา และคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตฯ (สุวรรณศรี) เกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๕๕

แน่นอนว่า นางสาวพูนศุขในวัยเพียง ๑๗ ปี คงไม่เคยตระหนักเป็นแน่ว่า การสมรสครั้งนี้จะนำพาตนเองเข้าสู่ประวัติศาสตร์อีกหน้าหนึ่งของสังคมไทยอย่างนึกไม่ถึงทีเดียว โดยเฉพาะในฐานะภริยาผู้ทุกข์คู่ยากของนายปรีดี พนมยงค์

ครอบครัวปรีดี-พูนสุข

งานวิชาการ

วิชาที่นายปรีดีต้องรับผิดชอบสอนในโรงเรียนกฎหมายนั้น ได้แก่ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหุ้นส่วน บริษัท สมาคม ซึ่งต้องถือว่าเป็นวิชาในความสัมพันธ์ทางกฎหมายเฉพาะด้านโดยตรงของนายปรีดีเลยทีเดียว อีกวิชาหนึ่งได้แก่ วิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และยังมีวิชาใหม่ที่เพิ่งกำหนดขึ้นในโรงเรียนกฎหมายเป็นครั้งแรก นั่นคือ วิชากฎหมายปกครอง ด้วยเหตุนี้ นายปรีดีจึงกลายเป็นอาจารย์ผู้บรรยายวิชานี้เป็นคนแรกด้วย

วิชากฎหมายปกครอง

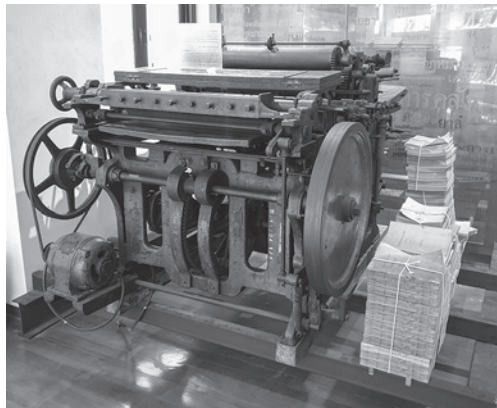
ดูเหมือนว่า ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของนายปรีดีในเรื่อง “องค์กรธุรกิจเอกชน” เช่นที่ตนได้ร่ำเรียนและเขียนงานวิทยานิพนธ์มา กลับถูกบดบังด้วยเจตนารมณ์ที่ใหญ่ยิ่งกว่านั้น

คำปรารภในคำร่างกฎหมายปกครองของผู้บรรยายคนแรก ซึ่งเขียนขึ้นหลังปี ๒๔๗๕ ย่อมเป็นประจักษ์พยานที่สำคัญในกรณีนี้ ดังมีความบางตอนว่า

“...คำอธิบายกฎหมายปกครองของข้าพเจ้านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์แห่งการอภิวัฒน์ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นปีที่ใกล้กับวาระที่จะทำการอภิวัฒน์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งจากกระทรวงยุติธรรมให้เป็นผู้สอนกฎหมายปกครอง ซึ่งเป็นวิชาใหม่เพิ่งใส่ไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมาย ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสนั้นทำการสอนเพื่อปลูกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจแนวทางประชาธิปไตย และในทางเศรษฐกิจซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของสังคม ส่วนกฎหมายเป็นแต่โครงร่างเบื้องต้นของสังคมเท่านั้น...”

// หลวงประดิษฐ์มนูธรรม

นายปรีดีได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในราชทินนามที่ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ ตามตำแหน่งในกรมร่างกฎหมาย และลาออกจากบรรดาศักดิ์กลับมาใช้นามเดิม เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๘๔

ในปี ๒๔๗๑ นายปรีดีเปิดกิจการโรงพิมพ์นิติสารณ มีการออกหนังสือ นิติสารณ พิมพ์ประชุมกฎหมายต่าง ๆ และคำอธิบายทางกฎหมายและเศรษฐศาสตร์ ต่อมาเมื่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว นายปรีดีได้ยกเลิกกิจการให้เป็นโรงพิมพ์ของมหาวิทยาลัย แทนพิมพ์ของโรงพิมพ์ตัวเอง ที่ว่ากันว่า เป็นแท่นพิมพ์ประกาศคณะราษฎร เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

(ปัจจุบันแท่นพิมพ์นี้จัดแสดงในหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์)

II. การงานแห่งรัฐ (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๙๐)

๑. เพื่อชาติและราษฎรไทย

ประวัติศาสตร์ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๕) คือบทเรียนราคาแพง

นายปรีดีเคยบันทึกถึงเหตุการณ์การขึ้นศาลของบรรดานายทหารผู้ก่อการ ร.ศ. ๑๓๐ ไว้ว่า “ระหว่างการพิจารณาคดีต่อหน้าคณะกรรมการทหารพิเศษ ผู้พิพากษาได้กล่าวคำหานายทหารราชวงศ์จักรีท่านหนึ่งว่าไม่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ ผู้ถูกกล่าวหาได้ชี้แจงผู้พิพากษาอย่างอาทธานุว่า เขารักชาติยิ่งกว่าองค์กษัตริย์ และด้วยเหตุที่ตนปฏิบัติหน้าที่ใกล้ชิดกับพระองค์มากที่สุด จึงทราบสิ่งที่เกิดขึ้นในราชสำนักดีเสียยิ่งกว่าเหล่าทหารและราษฎรอื่น ๆ เมื่อนั้น เขาจึงเห็นแล้วว่า ความเรียงสำราญและความไร้สาระในราชสำนักย่อมนำพาชาติให้ตกต่ำ สิ่งนี้ได้ทำให้เขาตระหนักชัดด้วยตนเอง จึงได้ตัดสินใจเข้าร่วมในกลุ่มดังกล่าวด้วย”

และในที่สุด “ด้วยความตั้งใจที่จะรับใช้เพื่อนร่วมชาติทั้งหลายของข้าพเจ้าให้ได้มาซึ่งเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ของชาติ อีกทั้งบรรลุถึงความไพบูลย์ทางเศรษฐกิจและประชาธิปไตยอันแท้จริง ข้าพเจ้าและเพื่อนนักศึกษาชาวสยามบางคนจึงได้ก่อตั้งขึ้นเป็นแกนนำลับของ ‘คณะราษฎร’ พวกเรามีความประสงค์จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบใน ประเทศของเรา บรรดาทฤษฎีการปฏิวัติและการทั้งปวงที่จะต้องดำเนินการซึ่งได้รับสั่งสมมาจากประเทศฝรั่งเศสมีส่วนช่วยพวกเราในเวลาต่อมามีใช่น้อย”

การปฏิวัติสยาม ระหว่างปี ๒๔๗๕ - ๒๔๗๖

เวลาย่ำรุ่งของวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งตรงกับวันศุกร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอก อันเป็นปีที่ ๘ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ คณะบุคคลซึ่งประกอบด้วย ข้าราชการทหาร (ทหารบก ทหารเรือ) พลเรือน และราษฎร ร่วมกัน ในนามของ “คณะราษฎร” เข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (Parliamentary System) และประกาศใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นแม่บทในการปกครองตามแบบประเทศที่เป็นประชาธิปไตยทั้งหลาย

ประกาศคณะราษฎร

นายปรีดีในฐานะหัวหน้าผู้ก่อการฝ่ายพลเรือน เป็นผู้ร่างประกาศ คณะราษฎร ซึ่งถือได้ว่ามีสถานะสำคัญยิ่งในเหตุการณ์ปฏิวัติอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองสยาม

ประการแรก ในทางการเมือง ประกาศคณะราษฎรแถลงเหตุผล และเจตนารมณ์อันหนักแน่นของการปฏิวัติ อีกนัยหนึ่ง นับเป็น เอกสารที่ประกาศหลักการพื้นฐานของระบอบการปกครองใหม่ ซึ่งเข้า แทนที่ระบอบเก่า (Ancient régime) และผู้ร่างยืนยันต่อสาธารณะด้วย ว่า นี่คือการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human Rights)

ประการที่สอง ในแง่การบริหารปกครองแผ่นดิน ประกาศฉบับนี้ ระบุดัง ๖ ประการอันเป็นเสมือนทิศทางสำคัญในการบริหาร บ้านเมืองในระบอบการปกครองใหม่ โดยนัยนี้ จึงน่าจะเทียบสถานะ และความสำคัญของประกาศคณะราษฎรฉบับนี้ได้ในระดับเดียวกัน กับ “คำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ๑๗๘๙

พิมพ์ที่
กรุงเทพฯ
เลขที่
บรรณาธิการ
ผู้พิมพ์

ติดตามฐานกฐิ

สำนักงาน โรงพิมพ์สมบุญ
โรงพิมพ์สมบุญ โรงพิมพ์
ออกจำหน่ายทุกวัน
ราคา ฉบับละ ๒๐๐ บาท

เกร็ดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง ให้ กษัตริย์สยามอยู่ใต้กฎหมายไทย

ประกาศคณะราษฎร

(ต่อจากหน้า ๑)
๑. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๒. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๓. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๔. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๕. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๖. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๗. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๘. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๙. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว
๑๐. เราคือคณะราษฎร
ในประเทศไทย ได้ประสูติขึ้นเมื่อ
กษัตริย์สยามได้เสด็จ
สวรรคตแล้ว

รวบรวมเหตุการณ์ของ คณะราษฎร ที่เรา มาโดยปัจจุบันทันด่วน

เหตุการณ์ที่คณะราษฎร
ประกาศคณะราษฎรในประเทศไทย
เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕
นี้ เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญ
ที่สุดในประวัติศาสตร์ของ
ประเทศไทย เพราะเป็นการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง
จากระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราช มาเป็นระบอบ
ประชาธิปไตย

เหตุการณ์ที่คณะราษฎร
ประกาศคณะราษฎรในประเทศไทย
เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕
นี้ เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญ
ที่สุดในประวัติศาสตร์ของ
ประเทศไทย เพราะเป็นการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง
จากระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราช มาเป็นระบอบ
ประชาธิปไตย

หลวงประดิษฐไพเราะ
(ปรี๊ด พนมยงค์)
กรรมการ คณะราษฎร

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕
นี้ เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญ
ที่สุดในประวัติศาสตร์ของ
ประเทศไทย เพราะเป็นการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง
จากระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราช มาเป็นระบอบ
ประชาธิปไตย

หนังสือพิมพ์ สยามราษฎร์ ลงข่าว
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

(La Déclaration universelle des droits de l'homme et du citoyen)” ที่ประกาศใช้ภายหลังเหตุการณ์การอภิวัฒน์ฝรั่งเศสเลย
ทีเดียว

กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับแรก

ต่อมา ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ
การปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นกฎหมาย
รัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศ โดยนายปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นอีกเช่นกัน
แต่เมื่อรัชกาลที่ ๗ เติมคำว่า “ชั่วคราว” ลงไป จึงเป็นเหตุให้จำเป็นต้อง
มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใหม่ในเวลาต่อมา

งานฝ่ายสภาผู้แทนราษฎร

ในวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ นายปรีดีได้รับแต่งตั้งให้เป็น
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ต่อมาสภาผู้แทนราษฎรแต่งตั้งให้เป็น
เลขาธิการสภาฯ คนแรก อีกทั้งยังเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ
ถาวร ซึ่งต่อมาได้รับการประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ ๑๐
ธันวาคม ๒๔๗๕

งานฝ่ายบริหาร

นายปรีดีได้รับการเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้ร่วมเป็น
หนึ่งใน “คณะกรรมการราษฎร” โดยมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็น
“ประธานคณะกรรมการราษฎร” และเมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ

ลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๗๕ แล้วจึงได้เลิกไป โดยจัดตั้ง “คณะรัฐมนตรี” ขึ้นแทน

เค้าโครงการเศรษฐกิจ

ในปี ๒๕๗๖ นายปรีดีได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้เป็นผู้ร่างและนำเสนอ “โครงการเศรษฐกิจ” เพื่อให้เป็นไปตามประกาศคณะราษฎรที่เป็นเสมือน “สัญญาประชาคม” ที่คณะผู้ก่อการผูกพันตนเองไว้แก่ราษฎรทั้งปวงในการอภิวัฒน์

และที่สำคัญในการนี้ก็คือ “...ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือแก้ความผิดเคืองของราษฎร แบบที่เราต้องเดินนั้น ต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการวิธีโซเซียลลิสม์ เป็นวิธีวิทยาศาสตร์โดยแท้...”

หัวใจของการอภิวัฒน์สยาม

นายปรีดีกล่าวในการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจอย่างหนักแน่นและอธิบายตรงเข้าสู่ประเด็นสำคัญที่สุดของการอภิวัฒน์สยามว่า “รับรองความเห็นหม่อมเจ้าสกลฯ [สกลวรรณการวรรณ] ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ ไม่ใช่ *Coup d'État* เป็น *Revolution* ในทางเศรษฐกิจ...”

นายปรีดี พนมยงค์ เมื่อครั้งออกเดินทาง
ไปฝรั่งเศสในปี ๒๔๗๖ ภายหลังจากวิกฤต
ในการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ

การตอบโต้การอภิวัฒน์ระลอกแรก

เมื่อเกิดความแตกแยกทางความเห็นในการรับรองเค้าโครงการเศรษฐกิจ ต่อมาในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ รัฐบาลกลับแก้ปัญหาด้วยการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา พร้อมกับประกาศใช้พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ๒๔๗๖ ในวันต่อมา และบังคับให้นายปรีดีซึ่งถูกกล่าวหาว่าฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ต้องเดินทางออกจากประเทศ ในวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๗๖

การยึดอำนาจเพื่อสานต่อการอภิวัฒน์

ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้านำทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน เข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศ เพื่อเปิดสภาผู้แทนราษฎร และนำบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ มาใช้บังคับต่อไป พร้อมทั้งจัดตั้งรัฐบาลใหม่ที่มีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี

นายปรีดีจึงได้รับการติดต่อจากรัฐบาลใหม่ให้เดินทางกลับประเทศ ในวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๔๗๖ และในวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๖ นายปรีดีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี

การตอบโต้การอภิวัฒน์ระลอกที่สอง

ในระหว่างวันที่ ๑๑ - ๒๔ ตุลาคม ๒๔๗๖ เกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดช เมื่อพระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และคณะในนาม “คณะกู้บ้านเมือง” ได้ยกกำลังทหารจากหัวเมือง อาทิ โคราซ เข้าล้อมพระนคร และยื่นข้อเสนอสหภาพระการต่อรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มอำนาจให้แก่กษัตริย์ และที่เห็นเป้าหมายได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ การล้มรัฐบาลและ “ห้ามมิให้ใช้อำนาจหรือโอกาสในตำแหน่งหน้าที่ เพื่อสนับสนุนเผยแพร่ลัทธิที่ตนนิยม หรือบังคับขู่เข็ญโดยทางตรงหรือทางอ้อม ให้คนอื่นถือลัทธิที่ตนนิยมนั้นเป็นอันขาด” แต่ในที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้แก่ฝ่ายรัฐบาลอันชอบด้วยกฎหมาย

ปรีดีพินมลทิน

ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๗๖ สภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งคณะกรรมการสอบสวน กรณีนายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อกระบวนการสอบสวนเสร็จสมบูรณ์ คณะกรรมการมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า นายปรีดีมิได้ฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด

งานบริหารในตำแหน่งรัฐมนตรี

งานที่สำคัญของนายปรีดีในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ มีดังนี้

กระทรวงมหาดไทย (มีนาคม ๒๔๗๖ - สิงหาคม ๒๔๘๐) เช่น ร่างกฎหมายเพื่อจัดตั้งเทศบาลขึ้นทั่วประเทศ

กระทรวงการต่างประเทศ (สิงหาคม ๒๔๘๐ - ธันวาคม ๒๔๘๑) เช่น สานต่อการเจรจายกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับต่างชาติหลายประเทศ

กระทรวงการคลัง (ธันวาคม ๒๔๘๑ - ธันวาคม ๒๔๘๔) เช่น บุกเบิกและวางรากฐานธนาคารชาติ ปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากร และเสนอให้ประกาศใช้ “ประมวลรัษฎากร” เป็นครั้งแรก

// ผลงานเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

(๑) ปรีดีได้ปฏิบัติการเพื่อให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและท้องที่ คือ

- ได้ตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักรสลายตาม พ.ร.บ.เทศบาล ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่างให้รัฐบาลพระยาพหลฯ เสนอต่อสภา

ผู้แทนราษฎร เพื่อให้การปกครองท้องถิ่นเป็นไปตามระบบ
ประชาธิปไตย

- ได้มีการกวาดขันให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนันตาม
พ.ร.บ.ปกครองท้องถิ่น

(๒) ได้จัดตั้งกรมโยธาเทศบาลเพื่อสอดคล้องกับการปกครอง
เทศบาลและสร้างทางท้องถิ่นหลายจังหวัด

(๓) ป้องกันและปราบปรามการประทุษร้ายระหว่างมนุษย์ด้วย
กันให้ลดน้อยลงกว่าสมัยก่อน

(๔) สร้างโรงพยาบาลหลายแห่ง รวมทั้งจัดให้มีเรือพยาบาลตาม
ลำน้ำโขงโดยใช้สลากกินแบ่งของท้องถิ่น

(๕) สร้างฝายและพนังหลายแห่งเพื่อช่วยชาวนาและเกษตรกร

(๖) สร้างทณนคม เพื่อให้ผู้พ้นโทษแล้วมีที่ดินของตน

ฯลฯ

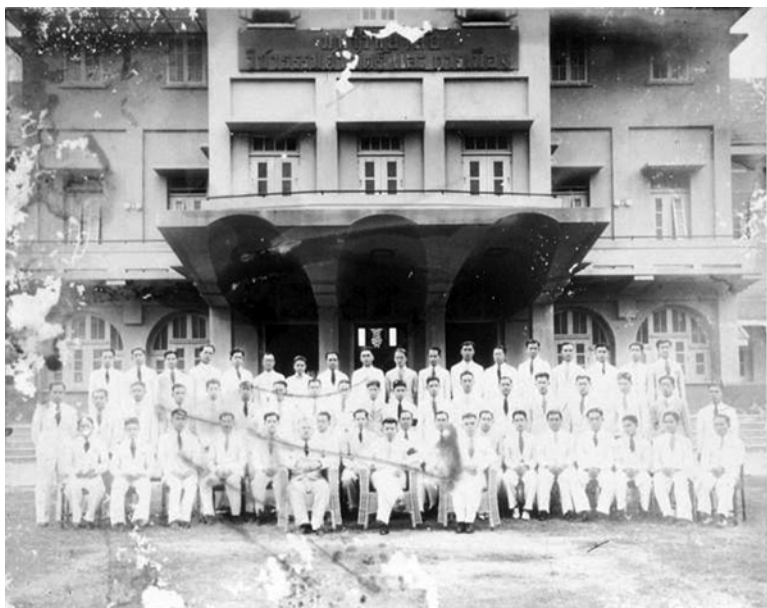
การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยฯ

นายปรีดีได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้เป็นผู้ร่างพระราช-
บัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖
เมื่อได้ประกาศใช้แล้ว รัฐบาลจึงเสนอให้แต่งตั้งนายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์-
การมหาวิทยาลัยฯ ในวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๗๖ ต่อมาตำแหน่งนี้
ถูกยุบเลิกไปอันเนื่องมาจากมีกฎหมายฉบับใหม่ประกาศใช้ กล่าวคือ
พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ พุทธศักราช ๒๔๙๕ อัน
เป็นผลสืบเนื่องจากการรัฐประหารในปี ๒๔๙๐

เจตนารมณ์ของการก่อตั้งสถาบันอุดมศึกษาแห่งนี้ ปรากฏชัดเจนใน (๑) พระราชปรารภตอนต้นพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖ กล่าวคือ “โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายเป็นปณิธานว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้วก็เป็นสมควรที่จะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอาระประเทศและให้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ”

และใน (๒) คำกล่าวในวันทำพิธีเปิดของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยฯ กล่าวคือ วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๗ (๒ ปีกายหลังการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ฉบับ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕) ที่ว่า “มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาคควรมีควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น ... ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้วเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีมหาวิทยาลัยสำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เปิดโอกาสแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป...” (การเว้นวรรคและเน้นข้อความของผู้เขียน)

ด้วยเหตุนี้ การกล่าวอ้างเจตนารมณ์การก่อตั้งมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นไปเพื่อ “เสรีภาพทางการศึกษา” ย่อมจะถูกต้องถึงที่สุด เมื่อ

นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ประสานการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
ถ่ายภาพร่วมกับคณาจารย์และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัย

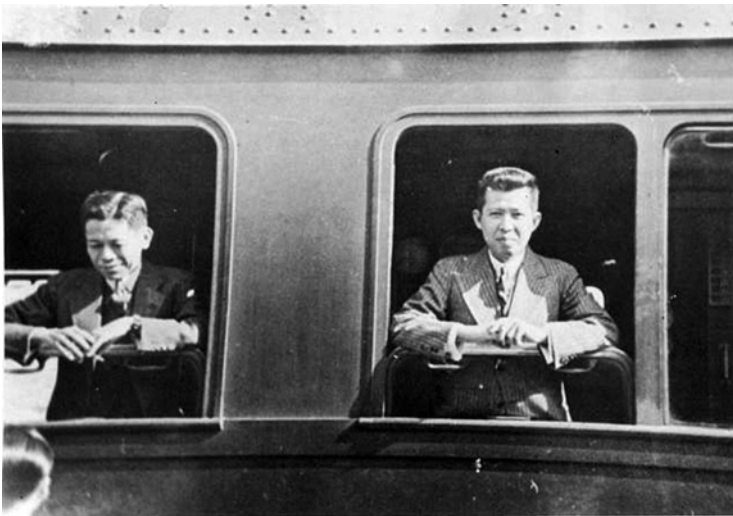
เชื่อมโยงเข้ากับ “อุดมคติของการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญของคณะ
ราษฎร” อย่างแน่นแฟ้นเท่านั้น

ในทางตรงกันข้าม การอธิบายเจตนารมณ์การก่อตั้งโดยยก
ข้อความเพียงบางตอนออกจากบริบทโดยรวมของคำกล่าว จนเป็นผล
ให้มหาวิทยาลัยแห่งนี้มีสถานะกลายเป็นเพียง “บ่อน้ำดับความกระหาย”
โดยไม่เชื่อมโยงใด ๆ เข้ากับระบอบรัฐธรรมนูญของคณะราษฎรเลย จึง
เป็นคำอธิบายและการยกคำกล่าวของผู้ประสานการมหาวิทยาลัยฯ
ออกจากบริบทซึ่งย่อมจะก่อความเข้าใจอันคลาดเคลื่อนต่อสาธารณชน
อย่างยิ่ง

// เดินทางไปต่างประเทศเจรจาลดดอกเบี้ยเงินกู้ที่รัฐบาลรัชกาลที่ ๖ ได้ทำไว้ และทบทวนรัฐบาลต่างประเทศที่จะแก้ไขสนธิสัญญา ไม่เสมอภาค

ครั้งรัชกาลที่ ๖ รัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารอังกฤษเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างสาธารณูปโภค ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ ๖ ต่อปี ฉะนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลพระยาพหลฯ จึงได้มอบหมายให้ปรีดีเดินทางไปกรุงลอนดอน เพื่อเจรจาแปลงดอกเบี้ยเงินกู้ให้ลดลงมา ปรีดีได้เจรจากับธนาคารอังกฤษลดดอกเบี้ยเงินกู้จากร้อยละ ๖ ต่อปี เป็นร้อยละ ๔ ต่อปี ซึ่งเป็นผลให้ชาติไทยได้ลดดอกเบี้ยเป็นเงินจำนวนมาก

ในคราวเดียวกันนั้นปรีดีได้เดินทางไปประเทศมหาอำนาจเพื่อทบทวนถึงการที่รัฐบาลสยามจะเปิดเจรจาใหม่เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศนั้น ๆ

นายปรีดี พนมยงค์ เมื่อครั้งเดินทางไปเจรจากับสัมพันธมิตรยุโรป ในปี ๒๔๗๘

// ผลงานเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการต่างประเทศ

(๑) ในสมัยรัฐบาลสมบูรณาฯ นั้น สยามถูกจักรวรรดินิยมหลายประเทศบังคับให้จำต้องทำสัญญาไม่เสมอภาค โดยยอมให้หลายประเทศจักรวรรดินิยมมีสิทธิพิเศษเหนือประเทศไทยหลายประการ อาทิ คนในบังคับต่างประเทศเหล่านั้นทำผิดในดินแดนไทย แต่ศาลไทยไม่มีอำนาจตัดสิน หากรัฐบาลไทยต้องส่งตัวคนต่างประเทศที่ทำผิดนั้นไปให้ศาลกงสุลของต่างประเทศชำระคดี แม้ต่อมาบางประเทศ อาทิ อังกฤษและฝรั่งเศส ยอมผ่อนผันให้ไทยตั้งศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศซึ่งประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปร่วมกันพิจารณาพิพากษาคดีคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสนั้นก็ตาม แต่ในสนธิสัญญาก็ได้กำหนดไว้อีกว่า ถ้าความเห็นของผู้พิพากษาไทยขัดแย้งกับที่ปรึกษาชาวยุโรป ก็ให้ถือเอาความเห็นของที่ปรึกษาชาวยุโรปนั้นเป็นความเห็นใหญ่กว่า ผู้พิพากษาไทยโดยไม่ต้องคำนึงถึงว่า ผู้พิพากษาไทยมีจำนวนมากกว่าที่ปรึกษาชาวยุโรป

แม้กระนั้นสนธิสัญญาก็ยังได้กำหนดไว้อีกว่าคดีที่อยู่ในศาลต่างประเทศนั้น กงสุลอังกฤษก็ยังมีอำนาจที่จะถอนคดีไปชำระที่ศาลกงสุลอังกฤษได้ สถานกงสุลของหลายประเทศมีศาลและมีคุก

ภาพหน้าซ้าย

(บน) นายปรีดีเดินทางกับเรือเคนริว มารู หลังจากเดินทางเจรจากับต่างประเทศ เพื่อลดดอกเบี้ยที่รัฐบาลระบอบเก่าทำได้

(ล่าง) นายปรีดี พนมยงค์ เมื่อครั้งตรวจราชการภาคใต้และแวะเยี่ยมราษฎรที่จังหวัดตรัง ๑๙ มิถุนายน ๒๔๗๙

สำหรับคนในบังคับของตนโดยเฉพาะ และมีสิทธิพิเศษอื่น ๆ ที่เรียกตามศัพท์กฎหมายต่างประเทศว่า “สภาพนอกอาณาเขต” (Extra-territoriality)

ส่วนในทางเศรษฐกิจนั้นประเทศจักรวรรดินิยมดังกล่าวมีสิทธิพิเศษตามสนธิสัญญาไม่เสมอภาค คือ ประเทศไทยถูกบังคับให้เก็บภาษีขาเข้าได้เท่าที่สนธิสัญญากำหนดไว้ คือ เดิมเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ ๓ ของราคาสินค้าขาเข้า แม้รัฐบาลสมบูรณาฯ ได้แก้ไขสนธิสัญญาให้สยามมีสิทธิมากขึ้นบ้าง แต่ก็ยังมีข้อกำหนดอัตราภาษีศุลกากรไว้อีกหลายประการ อีกทั้งจักรวรรดินิยมหลายประเทศได้มีสิทธิพิเศษอื่น ๆ อีก อาทิ ได้สัมปทานป่าไม้, เหมืองแร่, การเดินเรือ ฯลฯ และมีอำนาจกับอิทธิพลในทางการเมืองเหนือประเทศไทย

ปรีดีเป็นผู้ปฏิบัติการเพื่อเจรจาสนธิสัญญานับใหม่กับนานาประเทศ เพื่อให้สยามมีเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ ปรีดีจึงใช้ยุทธวิธีบอกเลิกสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศจักรวรรดินิยมต่าง ๆ นั้น และได้ยื่นร่างสนธิสัญญานับใหม่ที่สยามได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์นั้นแก่ประเทศจักรวรรดินิยมพิจารณา ปรีดีได้ใช้ความอุตสาหะพยายามเจรจาโดยอาศัยหลัก “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ซึ่งทำให้จักรวรรดินิยมแต่ละประเทศนั้น ๆ ยอมทำสนธิสัญญานับใหม่ที่ได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ ในที่สุดจักรวรรดินิยมทุกประเทศก็ได้ยอมทำสนธิสัญญานับใหม่ที่สยามได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ทั้งเอกราชในทางการเมือง และในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

(๒) ได้เจรจากับรัฐบาลอังกฤษให้โอนดินแดนของสยามส่วนหนึ่งที่อังกฤษได้ไปจากสยามตามสนธิสัญญานับปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ ค.ศ. ๑๘๖๘ (สมัยรัชกาลที่ ๔) ที่ปากน้ำจันทน์จังหวัดระนองกับวิคตอเรียพอยท์ของอังกฤษซึ่งมีดินงอกทางฝั่งไทย และ

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เจรจาแก้ไขสนธิสัญญา
ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศ ทำให้สยามมีเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์

อีกแห่งหนึ่งที่มีดินแดนริมฝั่งไทยด้านริมแม่น้ำสาย จังหวัดเชียงราย
รัฐบาลอังกฤษได้ตกลงยินยอมให้ดินแดนที่นอกที่ฝั่งไทยนั้นเป็น
ดินแดนของไทย

ฯลฯ

// ผลงานเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

(๑) ยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการ อันเป็นซากตกค้างจาก “เงินส่วย”
ซึ่งราษฎรที่เป็นไพร่ของเจ้าศักดินาต้องเสียให้เจ้าศักดินา

(๒) ยกเลิกอากรค่านา ที่เป็นซากของการบรรณาการ ซึ่งราษฎร
ที่ทำนาต้องส่งบรรณาการให้แก่เจ้าศักดินาสูงสุดที่ถือว่าที่ดินทั้งหลาย
ทั่วราชอาณาจักรเป็นของประมุขของสังคม

(๓) ปรับปรุงภาษีอากรให้เป็นธรรมแก่สังคม คือ ผู้ใดมีรายได้ก็
เสียภาษีมาก ผู้ใดบริโภคฟุ่มเฟือยมากก็เสียภาษีทางอ้อมมาก และ
ถ้าผู้ใดบริโภคเครื่องบริโภคที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีพก็ต้องเสียภาษี
อากรมากตามลำดับ

(๔) สถาปนา “ประมวลรัษฎากร” เป็นแบบฉบับครั้งแรกใน
ประเทศไทย ซึ่งรวมบทบัญญัติเกี่ยวกับภาษีอากรทางตรงที่เป็นธรรม
แก่สังคม

(๕) เมื่อสงครามใหญ่ได้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อนที่จะลุกลามไป
ทั่วโลกนั้น ปริตีได้จัดการปกป้องทรัพย์สินของชาติไทยซึ่งมีอยู่ใน
ต่างประเทศนั้นได้ทันทั่วทั้งที่ คือ เมื่อครั้งระบบสมบูรณาญา ได้ใช้วิธี
มีเงินปอนด์สเตอร์ลิงเป็นทุนสำรองเงินตราฝากธนาคารอังกฤษไว้
ในประเทศอังกฤษ ปริตีคาดคะเนว่า เงินปอนด์สเตอร์ลิงจะต้องลดค่า
ลงตามลำดับ ฉะนั้นจึงได้จัดการเอาเงินปอนด์ที่เป็นเงินลงทุนสำรอง

เงินตราจำนวนหนึ่ง ชื่อทองคำเป็นจำนวนน้ำหนักประมาณ ๑ ล้าน
ออนซ์ (๓๕ ล้านกรัม) และได้นำทองคำนั้นมาเก็บไว้ในห้องนิรภัย
กระทรวงการคลัง ซึ่งยังคงรักษาไว้เป็นเงินทุนสำรองเงินบาทอยู่
เรื่อยมา

ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และจุดเริ่มต้น “เสรีไทย”

เมื่อเกิดข้อขัดแย้งเกี่ยวกับนโยบายในหมู่คณะรัฐมนตรี ภายหลัง
เหตุการณ์กบฏพญูปุ่นขยายอิทธิพลทางทหารเข้าสู่ดินแดนประเทศ
สยาม ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของสงครามโลก ครั้งที่ ๒
ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ทั้งนี้ ด้วยการร้องขอจากฝ่ายการทูตของญี่ปุ่น
จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในเวลานั้นได้ให้นายปรีดี
พินิจจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และแต่งตั้งให้เป็น
หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๔

จากสถานการณ์ในเวลานั้น นายปรีดีเริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นขั้น
เป็นตอนเพื่อแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ปัญหาการรุกรานและล่วงล้ำอำนาจอธิปไตยของประเทศสยาม อีกทั้ง
ท่าทีของรัฐบาลในเวลานั้นที่ดูเหมือนจะโน้มเอียงเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นมาก
ยิ่งขึ้นทุกขณะ

ต่อมาเมื่อสถานการณ์เริ่มเกิดความชัดเจนมากขึ้น นายปรีดีจึง
วางแนวทางการดำเนินงานไว้ ๓ ประการ กล่าวคือ

(๑)ต่อต้านการใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาล

นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
ในงานสวนสนามของพลพรรคเสรีไทย วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๘๘ ณ ถนนราชดำเนิน
กรุงเทพฯ

(๒) ปฏิบัติการเพื่อให้ประเทศสยามได้เอกราชและอธิปไตย
สมบูรณ์กลับคืนมา ได้แก่

(๒.๑)ต่อต้านและเตรียมการต่อสู้กับญี่ปุ่น

(๒.๒) ดำเนินการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับว่า ประเทศ
สยามไม่ได้เข้าร่วมกับญี่ปุ่นและเพื่อนักเป็นเบาในยามสิ้นสุดสงคราม
ซึ่งต่อมาได้รับการรับรองจากฝ่ายสัมพันธมิตรในนาม “ขบวนการเสรี
ไทย”

(๓) ส่งเสริมระบอบการเมืองการปกครองให้มุ่งไปสู่เจตนารมณ์
แห่งการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ - ๒๔๗๖ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสนอให้มี
การร่างบทกฎหมายรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ จนเป็นที่มาของการประกาศ
ใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙

ประกาศสันติภาพ

เมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนต่อฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว ในฐานะผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ นายปรีดีได้ออกประกาศในพระปรมาภิไธย
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘
มีสาระสำคัญคือ ปฏิเสธการกระทำของรัฐบาลอันขัดต่อกฎหมายและ
เป็นปฏิปักษ์กับสหประชาชาติ โดยเน้นย้ำว่าประเทศไทยประสงค์
ต่อสันติภาพ มุ่งรื้อฟื้นสัมพันธไมตรีอันดีและร่วมมือกับประชาชาติ
ทั้งหลาย เพื่อสร้างสรรค์เสถียรภาพในการอยู่ร่วมกันในโลกเป็นสำคัญ
จึงเป็นจุดหมายที่สำคัญยิ่งว่า สงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว และประเทศ
ไทยไม่ตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามตามญี่ปุ่น

อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จกลับประเทศ

ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ นายปรีดีได้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จกลับประเทศ เพื่อทรงบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง และเสด็จนิวัตถึงพระนครในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๘

ประกาศพระบรมราชโองการยกย่อง ในฐานะ “รัฐบุรุษอาวุโส”

ในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๘ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงมีประกาศพระบรมราชโองการยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ไว้ในฐานะ “รัฐบุรุษอาวุโส” และ “ให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป”

งานบริหารในฐานะนายกรัฐมนตรี

ครั้งแรก ดำรงตำแหน่งระหว่าง ๒๔ มีนาคม - ๓ มิถุนายน ๒๔๘๙ ครั้งที่สอง ๘ - ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ และครั้งที่สาม ๑๐ มิถุนายน - ๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๙

เหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงเวลานี้ ได้แก่ การสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ เมื่อได้เสนอความเห็นชอบต่อรัฐสภาให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นครองราชย์สมบัติสืบต่อแล้ว นายปรีดีก็ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

(บน) นายปรีดี พนมยงค์ ส่งเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙
ในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังสวิตเซอร์แลนด์ วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๔๘๙

(ล่าง) นายปรีดี พนมยงค์ ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ในงานเปิดป้ายสมาคมไทย-จีน ที่ถนนสาทร

รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

แรงกระเพื่อมที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์การสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้นนำมาสู่การทำรัฐประหารโดย “คณะรัฐประหาร” มีผลเป็นการยกเลิกรัฐธรรมนูญ ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ลงอย่างสิ้นเชิง และนัยในทางการเมืองที่สำคัญก็คือ เป็นการปิดฉากบทบาทและผลงานของคณะราษฎรที่มีมาตลอด ๑๕ ปีลงด้วยเช่นกัน

สิ่งที่เรียกกันว่า “วงจรรอบาทวี” ได้เริ่มเข้าถึงสถิตในการเมืองไทย นับแต่นั้นเป็นต้นมา และจะต้องเน้นย้ำในทีหลังว่า จากเหตุการณ์รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ นี้เอง ระบอบการเมืองการปกครองที่ถูกสถาปนาขึ้นในภายหลัง จึงหาความเกี่ยวพันสืบเนื่องหรือเชื่อมโยงในทางใดทางหนึ่งต่อการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ - ๒๔๗๖ ของคณะราษฎรแต่อย่างใดไม่

นายปรีดีและการตอบโต้รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

หากศึกษาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นของรัฐประหารครั้งนี้ จะเห็นได้ว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อเอาชีวิตของนายปรีดีอย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้ตกเป็นเป้าจึงจำเป็นต้องลี้ภัยไปยังต่างประเทศ แต่ในวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ นายปรีดีได้เดินทางกลับเข้าประเทศไทยและนำ “ขบวนการประชาธิปไตย” เข้าต่อสู้โดยทางอาวุธ เพื่อสถาปนาระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญ ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่กลับพ่ายแพ้ในที่สุด ดังนั้น “ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์” จึงมิใช่กบฏต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย จึงไม่ควรที่ผู้รณรงค์เพื่อความเป็นประชาธิปไตยจะ

คณะรัฐประหาร ๒๕๓๐ นำรถถังไปยิงที่ทำเนียบทำช้าง
ซึ่งทางราชการจัดให้เป็นบ้านพักของนายปรีดี
จนนายปรีดีต้องลี้ภัยออกนอกประเทศไป (ทำเนียบทำช้าง พ.ศ. ๒๕๖๒)

สนับสนุนรัฐธรรมนูญฉบับได้ตุ้มและระบบต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากระบบ
ได้ตุ้ม โดยใส่ความว่า ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒
เป็น ขบวนการหลง”

III. วันคืนแห่งรัฐบุรุษอาวุโส

(พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๕๒๖)

พินิจพิจารณาณสืบสานอุดมคติ

จุดเริ่มต้นของการลี้ภัยถาวร

ความพ่ายแพ้ของขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ เป็นผลให้นายปรีดีต้องลี้ภัยออกนอกประเทศอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ยังคงหลบซ่อนตัวอยู่ในประเทศเป็นเวลา ๖ เดือน จากนั้นจึงเล็ดลอดไปทางเรือและขึ้นเกาะ ซึ่งในเวลานั้นอยู่ในการปกครองของฮอลแลนด์ และเดินทางต่อไปยังสิงคโปร์ จากสิงคโปร์ไปฮ่องกง แล้วจึงขอลี้ภัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีนระหว่างปี ๒๔๙๒ - ๒๕๑๓ รวมเวลา ๒๑ ปี ต่อมาในปี ๒๕๑๓ นายปรีดีเดินทางออกจากประเทศจีนมาพำนักในประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งปี ๒๕๒๖ รวมเวลา ๑๓ ปี

ข้อกล่าวหาอุกฉกรรจ์

ระหว่างที่ลี้ภัยอยู่ในต่างประเทศนั้น มีผู้ฉวยโอกาสกล่าวหา นายปรีดีว่าเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเป็นระยะ นายปรีดีจึงได้ใช้สิทธิฟ้องร้องเป็นความผิดฐาน

(ภาพหน้าขวา)

(บน) นายปรีดี พนมยงค์ เข้าเยี่ยมคำนับประธานเหมาเจ๋อตุง กรุงปักกิ่ง พ.ศ. ๒๕๐๘
(ล่าง) นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ (ซ้ายสุด) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ไปเยี่ยมนายปรีดี พนมยงค์ ที่ฝรั่งเศส

หมิ่นประมาทต่อศาลหลายคดี และในทุกคดี นายปรีดีได้รับการยอมรับจากคู่กรณีในที่สุดว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฉ้อโกงการสวรรคตตามข้อกล่าวหาแต่อย่างใด

อนึ่ง อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ เคยขึ้นต้นเอกสารรายงาน (ลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๔๘๙) ถึงกระทรวงการต่างประเทศของตนมีข้อความนำตระหนกถึงขนาดว่า *“Since this is a country where the blindest bluffs hold good and wildest tales are true”* แปลได้ความว่า “โดยที่ (ประเทศไทย) เป็นประเทศ ซึ่งคำหลอกลวงอย่างตบตาที่สุดนั้น ถือกันว่าเชื่อได้ดี และคำบอกเล่าที่ป่าเถื่อนที่สุดนั้น ถือกันว่าเป็นความจริง”

วันจันทร์ที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. เศษ

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสเพียงคนเดียวของประเทศ ได้ถึงแก่อสัญกรรมอย่างสงบ ณ บ้านองโตนี ซานกรุงปารีส และแน่นอนว่า คงไม่มีใครคาดคิดเลยว่า การจากลानิรันดร์จะเกิดขึ้นอย่างกะทันหันเช่นนี้

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ กับชีวิตลี้ภัย ๓๔ ปี

การลี้ภัยรัฐประหาร ๒๔๙๐ และความพ่ายแพ้ของขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ นับเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ นายปรีดี พนมยงค์ ต้องลี้ภัยสุดบอบทพาทในงานการเมืองของคณะราษฎรที่มีมานับแต่ปี ๒๔๗๕ ลงโดยสิ้นเชิง นับจากปี ๒๔๙๒ เป็นต้นไป กลับต้องผันวิถึกลายเป็นผู้ลี้ภัยตราบจนวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต

นายปรีดี พนมยงค์ ถึงแก่อสัญกรรมในวัยเกือบ ๘๓ ปี

// จากสุดท้ายของชีวิต

ในวันที่นายปรีดีจากไป เขาหมดสติไปบนโต๊ะทำงานที่บ้าน ท่านผู้หญิงพูนศุขได้เอ่ยขึ้นว่า “เธอคะ เธอเป็นอะไร? ใครอยู่บ้าง เร็ว เธอเป็นอะไรไม่รู้” ขณะนั้นนายอนวัช ศกุนตลาภัย (พี่ชายของ นางพิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ) ยืนอยู่บริเวณนั้น ก็วิ่งเข้าไปช่วยเหลือเป็นคนแรก แม้จะมีการพยายามปั๊มหัวใจและทำอย่างอื่น ๆ อีก แต่ไม่ได้ผล เขาใจว่านายปรีดีสิ้นใจเสียตั้งแต่ต้น เมื่อหมอประจำตัวของเขามาถึง ก็บอกว่าถึงอย่างไรก็ช่วยเขาไม่ทัน เขาเสียชีวิตแบบที่งดงามที่สุดแล้ว

บุตรธิดาของนายปรีดีเปิดเผยว่า ประโยคหนึ่งที่ท่านผู้หญิงพูนศุขเอ่ยขึ้นในครั้งนั้นคือ “เธออย่าเพิ่งทิ้งฉันไป”

ช่วงเวลาแห่งการลี้ภัยในต่างประเทศตลอด ๓๔ ปี ซึ่งแม้บางครั้งจะพบกับอุปสรรคในแง่การติดต่อสื่อสาร เพราะอยู่ห่างไกลออกไปจากมาตุภูมิ ก็ได้ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ คลายความเป็นกังวลต่อชาติบ้านเมืองลงไปได้เลยแม้แต่น้อย

อนึ่ง ผลงานสร้างสรรค์ที่เป็นข้อคิด คำเขียน รวมทั้งเอกสารที่เป็นหลักฐานทั้งในงานด้านความคิดที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นระยะ ๆ ซึ่งบางชิ้นนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันมีคุณค่าอย่างปฏิเสธมิได้ อีกทั้งคำกล่าว คำปาฐกถาในวาระต่าง ๆ นั้น ล้วนแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยบ้านเมืองอย่างลึกซึ้ง

// “ยังไม่ได้มีโอกาสทำประโยชน์ให้ประเทศชาติ คู่กับที่เกิดมาเลย”

จริยวัฒน์ สันตะบุตร เปิดเผยว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ที่นายปาล บุตรชายคนโตของนายปรีดี ป่วยหนักแล้ว บ่ายวันหนึ่งขณะเดินออกกำลังกายในสวนใกล้ ๆ บ้าน มีเด็กเล็ก ๆ วิ่งเล่นอยู่ แล้ววิ่งมาใกล้ ๆ เขา เขาก็ก้มลงไป ค่อย ๆ เอามือลูบศีรษะเด็กคนนั้นอย่างเอ็นดู พอเด็กวิ่งออกไป นายปรีดีหงนหน้าขึ้นมองฟ้า แล้วหันมาพูดกับนายจริยวัฒน์ว่า “ปาลนี่ไม่น่าอายุสั้นเลย ยังไม่ได้มีโอกาสทำประโยชน์ให้ประเทศชาติคู่กับที่เกิดมาเลย” นี่คือการรู้สึกของชายชราผู้ต้องอยู่ห่างไกลลูก ในช่วงที่ลูกกำลังไม่สบายหนัก ไม่ทราบว่าจะรอดหรือไม่ สิ่งที่เขานึกถึงยังเป็นเรื่องที่ลูกไม่ได้ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติอย่างคู่ควร นี่คือการผูกพันที่เขามีต่อประเทศชาติของเรา แต่น่าเสียดายที่ประเทศนี้ไม่ได้อยากผูกพันกับเขาเหมือนที่เขาผูกพันกับประเทศนี้

นายปรีดี พนมยงค์ ที่โต๊ะทำงานในบ้านองโตนี เมื่อปลายเดือนเมษายน ๒๕๒๖

มรสุมทางการเมืองที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ได้ใช้เป็นที่ตั้งบทเรียน ด้วยนำมาขบคิด พินิจไตร่ตรองและทบทวนอย่างรอบคอบรัดกุม และเปิดเผยให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณะในต่างวาระกันหลายเรื่อง

จริงอยู่ว่าภารกิจภายในประเทศได้ปิดฉากลง แต่ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ผู้มีหน้าที่ “รับปรึกษากิจราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป” ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใด นายปรีดี พนมยงค์ ก็ยังคงถือปฏิบัติภารกิจสุดท้ายนี้อย่างแข็งขัน

คงไม่เป็นการกล่าวเกินความจริงเลยว่า ชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ คือการต่อสู้เพื่อชาติและราษฎรไทย

หนังสือแนะนำให้อ่านเพิ่มเติม

เกษิตศ อนันทนาถ บรรณาธิการ. *ปรีดีบรรณานุกรม* ๒๕๖๑. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, ๒๕๖๑.

_____. *ปรีดีบรรณานุกรม* ๒๕๖๓. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๓.

คาร์ล มาร์กซ. ข้อพิพาทบุรุษหนุ่มผู้หนึ่งถึงหนทางแห่งชีวิตการทำงาน. ฐานันท์ นิพิฏฐกุล แปล. จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์. ฉบับที่ ๑๑ (มิถุนายน ๒๕๕๐ - พฤษภาคม ๒๕๕๑): ๑๐๙ - ๑๑๖.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สัมภาษณ์. *ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลอาวุโส ปรีดี พนมยงค์*. พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขและเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๕๒.

ปรีดี พนมยงค์. *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์* (จนถึง ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๒๕). วิษณุ วรรณฤณ บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ ๕ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: แม่คำฟาง, ๒๕๕๓.

_____. *ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้าและ ๒๑ ปี ที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน (Ma vie mouvementée et mes 21 ans d'exil en chine populaire)*. พรทิพย์ โตใหญ่ และจำนงค์ ภควรรุฒิ แปล. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ, ๒๕๒๙.

_____. *แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์*. นาดยา กัลโยธิน บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๒.

David McLellan, *Karl Marx: His Life and Thought*, New York: Harper and Row, 1973, p. 14.

ภาคผนวก

อนุสาวรีย์ที่มีค่า ของ ปรีดี พนมยงค์

กษิดิศ อนันท์นาร

เผยแพร่ครั้งแรกที่ www.the101.world

เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓ นี้ เป็นวาระพิเศษที่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส มีชาติกาลครบ ๑๒ ทศวรรษ หรือ ๑๒๐ ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หลายคนอดคิดในใจไม่ได้ว่า อนุสาวรีย์ของนายปรีดีจะมีชะตากรรมเป็นเช่นใด? หลังจากอนุสาวรีย์ของพลเอก พระยาพหล-พลพยุหเสนา และของจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ปลาสนาการไปแล้ว

ผู้เขียนไม่มีคำตอบให้กับข้อสงสัยข้างต้น แต่สิ่งที่จะมาชวนคิดในวาระพิเศษของนายปรีดีนี้ คือคำถามที่ว่า แล้วอะไรคืออนุสาวรีย์ที่มีค่าของนายปรีดี พนมยงค์ ในความคิดของเขา?

อนุสาวรีย์แห่งความทรงจำ

อนุสาวรีย์ของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นที่รู้จักมากที่สุด ย่อมคือสิ่งที่ตั้งอยู่หน้าตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยมีชื่อตามฉลิวบัตรในพิธีเปิดว่า “อนุสาวรีย์ ผู้ประศาสน์การ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์”

อนุสาวรีย์นี้ขึ้นโดย ‘สมชัย หัตถกิจโกศล’ และ ‘บริษัทลีลาอาร์ตโปรดักชั่น จำกัด’

มีพิธีวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์ เมื่อวันที่วันจันทร์ที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๖.๐๕ น. โดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แต่เมื่อเป็นพระพิมลธรรม

ต่อมาในวันจันทร์ที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๒๗ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เสด็จมาทรงเททองหล่อรูป ‘ท่านผู้ประศาสน์การฯ’ ณ บริเวณหน้าตึกโดม ในเวลา ๑๕.๐๕ น.

ครั้นถึงวันอังคารที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๕.๑๕ น. สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพิธีประดิษฐานและทรงเปิดอนุสาวรีย์ ‘ท่านผู้ประศาสน์การฯ’

ชุดี - บุคคลมหัศจรรย์

เมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒ ที่ผ่านมา ทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) ที่ “ทรงเป็นพระราชอุปัชฌายาจารย์ มีพระคุณูปการอย่างยิ่งแด่พระองค์ เมื่อคราวทรงผนวช ได้ถวายพระโอวาทานุศาสนให้ทรงเข้าพระราชหฤทัยในหลักพระพุทธศาสนาอย่างซาบซึ้ง” และ “ทรงดำรงอยู่ในฐานะอภิปูชนียบุคคลแห่ง

พระมหากษัตริย์” อีกทั้ง “ทรงเป็นคารวสถานบุษนียเจดีย์แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ด้วยเหตุนี้ “จึงมีพระบรมราชโองการโปรดสถาปนาพระอัฐิ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช ขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ... ฯลฯ...”

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น นอกจากเสด็จมาทรงเททองหล่อรูปทรงประกอบพิธีประดิษฐานและทรงเปิดอนุสาวรีย์ของปรีดี ในปี ๒๕๒๗ แล้ว เมื่อปรีดีถึงแก่อสัญกรรมในปี ๒๕๒๖ ยังทรงนิพนธ์คติธรรมในวาระครบรอบ ๑๐๐ วันแห่งการอสัญกรรม ด้วย

นอกจากนี้ ยังทรงแสดงพระธรรมเทศนาในวาระครบ ๑๐๐ วันแห่งการอสัญกรรม เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๒๖ ณ วัดพนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความตอนหนึ่งว่า

“ท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลมหัศจรรย์ ยากที่จะมีผู้เทียมถึง เพราะท่านมีกำเนิดเป็นเพียงลูกชานาของเมืองกรุงเก่า คือพระนครศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาตามชาติคุณแล้ว ไม่มีเส้นทางที่จะดำเนินชีวิตให้รุ่งโรจน์ถึงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งเป็นคนแรกและคนเดียวที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าแต่งตั้งในประเทศไทย...

“ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้มอบกายถวายชีวิตโดยใช้สติปัญญาสามารถดำเนินรัฐาภิบาลนโยบาย ด้วยนโยบายอันเรียบง่าย จัดระบบการปกครองให้ทันเหตุการณ์ทุกตำแหน่งหน้าที่...

“เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัตสู่นคร ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ เสด็จเยี่ยม นายปาล พนมยงค์
ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ในเดือนกันยายน ๒๕๒๔
โดยมีท่านผู้หญิงพูนศุขเฝ้ารับเสด็จ

อนุสาวรีย์ที่มีค่า

แม้นายปรีดีไม่เคยกล่าวเป็นการทั่วไปว่า เขาประสงค์ให้สร้างอนุสาวรีย์ของเขาหรือไม่ อย่างไร แต่สำเนาพิมพ์ติดฉบับหนึ่งของเขาในหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเขียนถึงท่านผู้หญิงพูนศุข ภรรยา และนายปาล บุตรชายคนโต ลงวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๒๒ เขากล่าวว่า

“พ่อไม่ต้องการอนุสาวรีย์เป็นวัตถุใดๆ แต่ปรารถนาให้หนังสือดังกล่าวเป็นอนุสาวรีย์ของพ่อ”

โดยในเนื้อหาของเอกสารฉบับนี้ นายปรีดีปรารถนาถึงการนำเงินสำรองที่สะสมไว้มากใช้จ่ายในการพิมพ์หนังสือคำฟ้องคดีนายชาติเยียมกระสินธุ์ และพวก, คำฟ้องคดีนายรอง ศยามานนท์ และพวก และคำฟ้องคดีประวัฏกระทรวงศึกษาธิการเรื่องให้รางวัลหนังสือของพลโท ประยูร ภมรมนตรี

เพราะปรีดี (ในวัย ๗๙ ปีเศษ) เห็นว่า “พ่อก็ชราแล้ว ไม่มีกำลังจะตามไปคอยแก้คดีไม่มีสิ้นสุดนั้น ฉะนั้นจึงจำต้องพิมพ์หนังสือคดีต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ... เพื่อชนรุ่นหลังจะได้อาศัยค้นคว้าเพื่อสัจจะทางประวัติศาสตร์”

ด้วยความหวังของคนชราอย่างเขาว่า “ชนรุ่นหลังที่มีใจเป็นธรรม ก็คงจะเอาหลักฐานนั้นช่วยพ่อทำการแย่งฝ่ายปักษ์ได้ แทนที่จะช่วยเขียนโดยเดา ๆ เอาที่มีน้ำหนัสน้อยมาก”

และกล่าวต่อครอบครัวด้วยว่า เงินจำนวนประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาทที่จะใช้พิมพ์หนังสือเหล่านี้ “หวังว่าคงจะพอเสียสละสำหรับการนี้ ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ที่มีค่าของพ่อ”

สัจจะ อมตะ

จริยวัฒน์ สันตะบุตร ผู้ใกล้ชิดปรีดีในช่วงบั้นปลายชีวิต กล่าวถึงวัตรปฏิบัติของชายชราว่า

“แม้จะอยู่ในวัยใกล้ ๘๐ ปีแล้ว ท่านก็ยังคงทำงานทุกเช้า เริ่มจากฟังวิทยุและอ่านหนังสือพิมพ์ เขียนจดหมาย ร่างคำขวัญ/สุนทรพจน์/ปาฐกถา รวมถึงคำฟ้อง ซึ่งท่านเขียนด้วยลายมืออันสวยงาม แล้วให้หลานพิมพ์ใส่กระดาษก๊อปปี้ ชุดหนึ่ง ๓-๔ แผ่น จากนั้นท่านจะเอาก๊อปปี้แรกที่ชุดที่สุดเก็บไว้อ่าน เอาก๊อปปี้ที่สองไว้แก้ไขเพิ่มเติมด้วยลายมือหรือตัดต่อมาปะเต็มโยงใยจากก๊อปปี้ที่สาม

ขอให้แนบบัตรทราบและพิจารณาเรื่องดังต่อไปนี้

1. เรื่องทุนในการพิมพ์หนังสือต่างๆ

1.1. ขอให้อธิบดีฯ เห็นให้คิดถึงการพิมพ์หนังสือต่างๆว่าอาจจากทุนนี้ก็เป็นไปได้ ในทางคิดถึงก็จริง แต่ที่พอประสงค์นักศึกษาศึกษาและครูองฯ และคนที่ต่อไปเกี่ยวกับกระทรวงศึกษา นั้น ก็ให้คิดถึงยี่ห้อที่มีความมากกว่าตัวเงินมากมายหลายเท่าดังต่อไปนี้

(1) ฝ่ายประกันมิได้ให้นั่งอยู่เพียงมีประกาศของจำเลยทางหนังสือพิมพ์เท่านั้น ก็จะ เห็นได้ว่าเมื่อเราจนละกลืนกันแล้ว อยู่ก่อนฝ่ายประกันก็เห็นเรื่องอีก

พอที่ทราบแล้วไม่มีกำลังจะตามไปคอยแก้ก็ไม่มีสิ้นสุดนั้น จะมีเงินจึงจำต้องพิมพ์หนังสือ คือกางๆขึ้นเพื่อเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อมอบหนังสือนั้นไว้ที่หอสมุดแห่งชาติและหอสมุดมหาวิทยาลัยกับสถาบันการศึกษาต่างๆเพื่อขนานหนึ่งจะได้อาศัยค้นคว้าเพื่อสำรวจทางประวัติศาสตร์ประมาณ 500 เล่ม และจำหน่าย 500 เล่มรวมเป็น 1,000 เล่ม

(2) ขนบหนังสือพิมพ์เป็นธรรมก็จะอาศัยหลักฐานนั้นช่วยพิจารณาการแย่งฝ่ายประกันได้ แทนที่จะช่วยเขียนโทษเขาๆเอาไว้มีน้ำหนักน้อยมาก

(3) พอไม่ต้องการอนุสาวรีย์เป็นวัตถุใดๆ แต่ปรารถนาให้หนังสือดังกล่าวเป็นอนุสาวรีย์ ของพ่อ

1.2. พอเห็นใจแต่เงินบาททางกรุง เทพารัษฎนครไปมากแล้ว จะนี้ต่อจึงจะเอาเงินที่มีสำรองไว้เป็นเงินประมาณ 10,000 เหรียญ แยกได้ประมาณ 2 แสนบาทเศษเพื่อใช้จ่ายในการพิมพ์หนังสือ คืศึกษา, ครูองฯ, กติเกี่ยวกับกระทรวง, หวังว่าคงจะพอเสียสละสำหรับงานนี้จึง เป็นอนุสาวรีย์ที่มีค่าของพ่อ โดยไม่กระทบค่าครองชีพทางนี้เลย

และสี่ เมื่อเสร็จจำนวนที่สองก็ให้หลานพิมพ์อีกหนึ่งชุด นำมาแก้ไขปรับปรุงตัดต่อหรือเพิ่มเติมอีกหลายจำนวนจนพอใจ ดังนั้น แต่ละเรื่อง แต่ละชิ้นที่ท่านผลิตออกมา จะใช้เวลา ความเพียร และความรอบคอบมาก และที่สำคัญคือท่านจะตรวจสอบความถูกต้องกับเอกสารทางการ หรือเอกสารปฐมภูมิเป็นข้อมูลหลักเสมอ...

“เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อน การค้นหาเอกสารอ้างอิงมีใช้เรื่องง่าย แต่ท่านก็ไม่เคยละความพยายามที่จะให้สัจจะเป็นที่ปรากฏ ท่านได้อาศัยลูกหลาน ลูกศิษย์ลูกหา และ “มิตรผู้รักดี” คอยคัดลอกตรวจทานเอกสารในเมืองไทยให้อยู่เนืองๆ...

“ในเรื่องคำฟ้องนั้น ท่านได้ร่างเองตามกระบวนการที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ โดยอ้างอิงหลักฐานและเอกสารราชการที่ชัดเจน สรุปอย่างมีเหตุผล คำฟ้องนั้นจึงหนักแน่น โต้แย้งหรือปฏิเสธได้ยาก ดังปรากฏว่า ท่านฟ้องแล้วชนะทุกคดีไม่มียกเว้น”

ท่านผู้บัญชาการ-ปรีดี พนมยงค์, ป่วย อังภาภรณ์, จริยวัฒน์ ลั่นตะบุตร

ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย

สำหรับหนังสือดังกล่าวข้างต้นที่ปรีดีระบุว่า “ปรารถนาให้หนังสือดังกล่าวเป็นอนุสาวรีย์ของพ่อ” นั้น ในเวลาต่อมาคำฟ้องคดีนายชาติ เอี่ยมกระสินธุ์ และพวก ได้จัดพิมพ์ออกมาในชื่อ *คำตัดสินใหม่ กรณีสวรรคต ร.๘* ซึ่งจัดพิมพ์ครั้งล่าสุดในปี ๒๕๕๙ โดยกองทุนปาล พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

และในวาระ ๑๒๐ ปีชาตกาลฯ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓ สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์จัดพิมพ์คำฟ้องคดีนายรอง ศยามานนท์ และ

พวก ฉบับปรับปรุงใหม่ออกมาในชื่อ **บางเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย
ในระบอบรัฐธรรมนูญ**

ผู้มี “ใจเป็นธรรม” ที่สนใจประวัติศาสตร์การเมืองไทย และสนใจ
ใฝ่ลึกจะ น่าที่จะหาหนังสือดังกล่าวมาอ่าน เพื่อวินิจฉัยด้วยตนเอง
ว่า ปรีดี พนมยงค์ มัวหมองดังที่ใครเขาครหา หรือเป็นผู้บริสุทธิ์ที่ถูก
ใส่ร้ายป้ายสีอย่างไม่หยุดหย่อน

กระนั้นก็ดี เมื่ออ่านแล้วย่อมเห็นได้ว่า ปรีดีอ้างอิงเอกสารพยาน
หลักฐานต่างๆ จำนวนมากเพื่อพิสูจน์ความจริง เพื่อเข้าหาความจริง
และเพื่อเปิดเผยความจริงให้ปรากฏ ด้วยความเชื่อที่ว่า “ลัจจะ อมตะ”
นั่นเอง

กล่าวให้ถึงที่สุด สิ่งที่ปรีดีประสงค์ให้เป็นอนุสาวรีย์ที่มีค่าของเขา
อาจจะไม่ใช่เพียงหนังสือในทางวัตถุปรธรรมที่จับต้องได้ด้วยซ้ำไป แต่
หมายถึงหนังสือที่จะเป็นสื่อให้เข้าถึงลัจจะในทางประวัติศาสตร์ ที่ฝ่าย
ปรักษ์ของเขาพยายามบิดเบือน กลับขาวเป็นดำ และกลับดำเป็นขาว
เรื่อยมาต่างหาก

ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ต่อให้ทำลายวัตถุต่างๆ ทำลายอนุสาวรีย์
ของเขา แม้กระทั่งเผาหนังสือที่ปรีดีประสงค์ให้เป็นอนุสาวรีย์ที่มีค่า
ของเขา ผู้ที่กลัวความจริง จะหนีลัจจะไปได้ละหรือ ?

ปรีดีตายจากไป ๓๗ ปีแล้ว แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจให้อนุชนที่
ใฝ่ฝันถึงระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือระบอบรัฐธรรมนูญ
ประชาธิปไตยเสมอมา ถ้าผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย
งานต่างๆ ที่ปรีดีริเริ่มไว้ ย่อมจะมีผู้มาสืบสาน รักษา และต่อยอด
เป็นแน่

บรรณานุกรม

ประกาศ เรื่อง สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า [http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2562/B/040/T_0001.PDF]

ประวัติธรรม: รวมธรรมทัศน์ของพระมหาเถระต่อปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๑๑ ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสภาคเอกชน, ๒๕๕๒.

สุทธิบัตร พิธีเปิดอนุสาวรีย์ ผู้ประศาสน์การ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ อังคารที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๒๗.

อนุสรณ์ ปาล พนมยงค์, นายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕.

ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องของประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, ๒๕๖๓.

